

ringer, medens jeg venter paa den yderste Dom." Men Hoben af Krigere lod deres Enighed høre, idet de sagde: „Lige meget, vi vil ingen andre end dig, du Synder, som vor Hyrde!“ Uden Tvivl, det var ingen andre end det guddommelige Forsyn, som tvang dem til at blive ved med deres Krav til ham.

Da blev Kong Arsják flammende vred og vendte sig om mod Nerses, der i sin Egenskab af kongelig Kammerherre bar Kongens Sværd og Bælte. Han rev det ud af hans Hænder og gav Befaling til at binde ham lige paa Stedet og afklippe hans bukledede, lange, tætte, pragtfulde Haar, uforligneligt i Skønhed, og at flaa hans fine Klæder af ham. Saa befalede han at bringe præstelige Skrud og iføre ham dem, og samtidig lod Kongen den ærværdige Biskop Faustus kalde for at give ham Diakonindvielse ved Haandspaalægning.

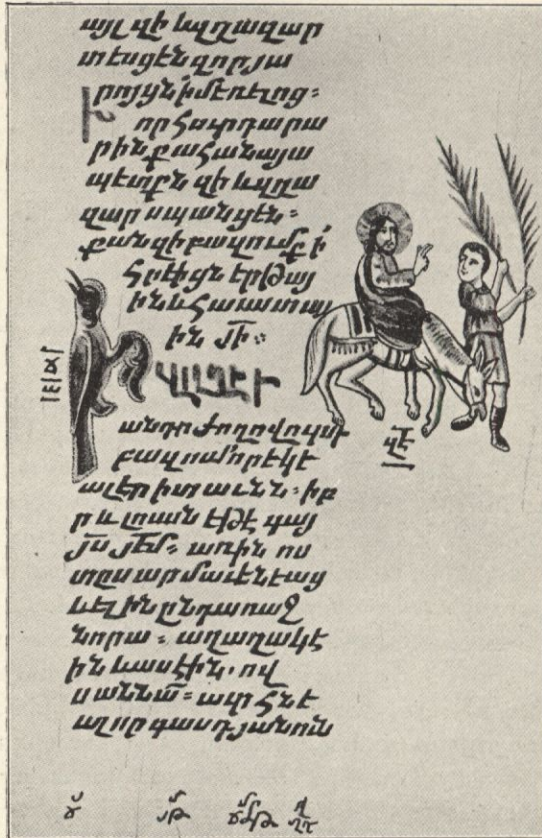
Medens man klippede Haaret af ham, var der flere af de tilstedeværende, som ikke kunde holde Taarerne tilbage og ikke undertrykke deres Beklagelse paa Grund af Haarets Skønhed og ved at se, at hans Ansigt næsten var blevet helt ukendeligt. Men saasnart man saa ham smykket med Kristi Skønhed, saasnart som den guddommelige Naade udpegede ham til at vaage over Kristi Hus, saa følte adskillige af de tilstedeværende en umaadelig Glæde. . . .

Han var opdraget til Krieger, men blev af Konge og Stormænd ligefrem tvungen til at være Kirkeøverste. Han dueede dertil. Hans Styre blev et stort og skønt Forsøg paa at bringe kristen, borgerlig Skik ind i et halvbarbarisk Land. Han grundede Bibelskoler, græske og syriske, i næsten hver Landsdel, aabnede Hospitaler og Spedalskshjem, grundede Klostre og lod mangfoldige Kirker bygge.

Men Nerses havde ogsaa Øjet aabent for den østromerske Kirkes fasttømrede Bygning, og meget lignede hans Ordning den byzantinske, især Kirketjenesten og Gejstlighedens Tvedeling; en oplyst i stræng, sædelig Tugt levende Klostergejstlighed, fra hvilken al Styrelse skulde udgaa, og en folkelig forkyndende Kirkegejstlighed, hvis Liv og Væsen afgang af Menighederne, der selv valgte og lønnede Præsten. Fra 5. Aarhundrede var den højere Gejstlighed i tvungent Coelibat, medens den lavere skulde leve i gift Stand, den ene for at dyrke Gud og styre hans Rige paa Jorden, den anden for at forstaa og dele menneskelige Bekymringer.

I sin Strid med denne vældige Prælat gik Kongen saa vidt, fortælles det, at han foreslog at dele Menneskene i Landet i gode og onde, Faar og Bukke; „de gode“ kunde Patriarken

saa styre; „de onde“, Skørlevnere, forgældede, under Blodhævn staaende, Tyve og Røvere vilde Kongen beholde; de lignede vel mere hans egen Art. Det var i alle Fald Tegn paa, at Kirken søgte at rejse moralske Skel, der mishagede den tugtløse Konge.

Blad af et armenisk, haandskrevet Ny Testament.

Men det største Skridt til kirkelig Vælde i Armenien var Indførelsen af et Skriftsprog, c. 404. Det blev Grundlaget for senere armenisk Kultur. Kirkens Sprog havde været syrisk, Bøgerne græske og syriske. Efter Armeniens Deling og den persiske Styrelses hadefulde Forbud mod græsk Sprog, blev syrisk eneraadende. Menigheden stod uforstaaende overfor

sin egen Kirke, og mange syriske gejstlige trængte ind paa høje Poster. I voksende Trang til et armenisk Skriftsprog udsendte Patriarken Zahák, støttet af Kongen, Vram Sjapuh, en armenisk Munk og lærd Mand, Mesrop, for at søge Hjælp ude blandt skriftkloge til at danne Bogstaver for det armeniske Sprog. Persiens Forbud voldede, at de græske ikke ligefrem kunde bruges, heller ikke egnede de sig, og armenisk Selvfølelse skyede dem. I 8—10 Aar arbejdede Mesrop, og omsider lykkedes det ham at forme et Skriftsprog paa 36 Tegn. De 22 menes at være omdannede gammelgræske, af Resten var nogle syriske, hvor græsk Lyd ikke slog til, og endelig opfandt Mesrop selv de manglende. Langt senere føjedes 3 Bogstaver til. Mesrop var desuden blevet støttet i sit svære Værk ved tidligere, ufuldkomne og atter opgivne Forsøg.

Det blev et mesterligt Arbejde, et fint og klart Svøb om de armeniske Ord og i Stand til at overføre næsten alle menneskelige Tungemaal i Skrift.

Ved en Rejse til Konstantinopel opnaaede Patriarken Tiladelse til at indføre armenisk Sprog og Skrift i de byzantinske Omraader af Landet. Derved holdtes de kirkelige Baand fast mellem de skilte Landsdele.

Der foregik nu et mægtigt Arbejde. Patriarken oversatte selv de kristne Evangelier. Dygtige Mænd sendtes ud til Konstantinopel, Athen og Alexandria for at lære græsk og siden oversætte. De syriske Haandskrifter rettedes ved Hjælp af græske, og det gamle Testament oversattes efter Alexandrias berømte Haandskrift „Septuaginta“ 436. Det blev Grundlaget for den senere Litteratur. Ingen af hine Dages Haandskrifter er mere til. Afskrifter fra 9. Aarhundredes Slutning er de ældste, man har. Det siges dog, at der i Jerusalem findes et armenisk Evangelie fra 602.

I denne ældste Tid var det næsten udelukkende gejstlige, der skrev. Mest var det religiøs Litteratur, men ogsaa Filosofi, senere religiøst farvet Kronik og Historie. Dog hefter Oversættelsens tunge Klædning ved det meste af denne ældste armeniske Litteratur. Selvtænkning, Kritik og frit Vingeslag er der lidet af. Bibeloversættelsen anses for det smukkeste Udtryk for gammelt armenisk Sprog; det er har-

monisk og Stilen fornem. De poetiske Dele naar i Højhed og Skønhed næsten Grundteksten.

En Række Navne kendes fra disse første Banebrydere i Sprog og Litteratur. Berømtest er *Lazarus fra Pharbe* og *Eznik*. Den sidste har ogsaa efterladt et originalt lille Skrift: „Tilbagevisning af de afvigende Religioner,“ et kritisk Angreb især paa Avestalæren. Sproget er udmærket og Tankegangen klar og saare ædruelig. Af historiske Forfattere fra disse gamle Dage naar *Faustus fra Byzans* højest. Han skildrede Tiden fra Tiridates Død til Armeniens Deling. Der mangler dog historisk Aand over Bogens Vande. Et interessant Skrift er *Korunes* Livsskildring af Mesrop. Dygtigt skrevet er ogsaa den som Oversætter kendte *Lazarus af Pharbés* historiske Optegnelser, Armeniens Liv fra Khosro 3. (384) til Vahan Mamikons Oprør mod Persien (451). Mest navnkundig er dog *Moses af Khorenes* Armeniens Historie fra de ældste Tider til Landets Deling (384). Man antager, at Værket er skrevet i det 5. Aarhundrede; men den Affattelse, der nu er til, maa stamme fra det 7.—8. Aarhundrede. Om Forfatteren selv ved man intet. Det er i litterær og sproglig Forstand et morsomt og nyttigt Arbejde; men som Historie er det ganske kritikløst, fyldt af al Slags Forvirring og følt upaalideligt. Forfatteren maa have været en naiv, ulærd og overtroisk Mand; gode og slette Kilder har han benyttet i Flæng, saa Værket er vildsomt Væv. Men her er optaget i Brudstykker det eneste af hedensk Mythologi, Poesi og Kæmpedigtning, som armenisk Litteratur har bevaret, det er nok til at være Moses taknemmelig for.

I det Hele er Armeniens Oldtidslitteratur et forbløffende Udslag af en pludselig Livstrang fra en tidligere stum Verden. Men det er som en rodløs Plante, der blomstrer i et historisk Nu og visner. Ingen virkelig aandelig Bevægelse følger. Det er den unge, sydende Kristentros Virkning paa en lille Kreds af viljekraftige, opvakte Mænd i Kirkens Tjeneste. Landets store Almenhed er for mørk, for fattig og under altfor oprevne og frygtelige Forhold til, at en virkelig aandelig Strøm kan tvinge sig i Leje; der er ingen menneskelig, ingen social Bund for noget saadant. Dermed hænger ogsaa noget langt alvorligere sammen: Kirkens svigtende Evne til at blive en politisk Kraft i Landet.

Kirken kristner Landet, den mildner mange Forhold og bryder den barbariske Rettergang noget; den skaber en aandelig og litterær Overlevering, ja, den gør mere, den redder armenisk Sprog i de vilde Tider, som kom, og dermed armenisk Nation, det er dens uvisnelige Hæder; men den magter ikke med sin Indflydelse at trænge ind i det ulykkelige,

politiske Væv og rede det ud. Armenien gaar til Grunde som Stat, Folket drives i Landsflugt, medens Kirken med

En Side af et armenisk Bibelhaandskrift.

sorgfuldt Hjærte og afmægtige Hænder ser til. Den har levet et stillestaaende Liv, staaet som et Fyrtaarn for Evighedens Havn; den har ikke arbejdet med for Tusindaarsriget, blot

ventet forgæves paa dets Komme. Den armeniske Kirke har som hele den østlige Stamme af Kristenheden en verdensfjern Aand. Den kan lære Mennesker at dø, men ikke give dem Vilje og Kraft til at leve og virke.

Klostret i Armenien er en Vej for den enkelte til et kristent Liv; det er et Forbillede for alle udenfor; det kan lindre den syge, hjælpe den vejfarende, bede for alle, som lide og vil Fred, men ikke hjælpe *Livsarbejdet* frem. Det er kun den hellige Basilikus, hvis Orden faar Fodfæste i Østkirken, en bedende, fra Livet bortvendt Munkeregel.

Som Missionskirke har Armeniens udenfor sit eget Sprog-omraade intet betydet, Landets Leje og Kirkens Forhold hindrede her, men sikkert ogsaa Aanden. Dog bredte armenisk Kristentro sig over Dele af Øst-Kaukasien, det saakaldte *Albanien* (Aghwan), og det Folk smeltede sammen med og fik Skæbne med Armeniens, selv om det stadig bevarede en vis indre Forvaltningsfrihed og længe havde sin egen Patriark, der dog hørte under Armeniens øverste Kirkemyndighed; Georgien, der en Tid lang lænede sig til Armeniens Kirke, forenede sig siden med Konstantinopel. I Syd stod mod som en Mur den syriske afvigende Kristendom, der i underlige af Forfølgelse og Ensomhed forvildede Sekter gemte sig inde i Armeniens fjerne Floddale og vilde Bjærgkløfter.

VI.
ARMENIENS HELTEDAAD
 SLAGET VED AVARAÏR

Armeniens Landskaber. (Efter de Morgan: Histoire du peuple Arménien).

Det var, som om Armenien efter Landets Deling og det indre Kongedømmes Fald kom lidt til Ro. Adelen tøjledes bedre af de ny Statholdere, bagved hvem de fremmede Herskere stod; der var ikke længere nogen ophøjet Landsmand at misunde eller undergrave. De gamle Forhold ændredes ikke; hverken Perserne eller Byzans blandede sig i Adelen Lensrettigheder, i Hærordning eller Kirkens Domsmagt.

Men indre persiske Forhold bragte nye og store Ulykker over Armenien. Rigets østlige Grænser truedes af de vilde Folkestorme fra Centralasien, der søgte at bryde Vej her ligesom i det opløste Romerrige. Maaske som et Middel til

at fjerne sine armeniske Landsdele fra byzantinsk Indflydelse havde Perserkongen tvunget syriske Prælater ind som Patriarker over den armeniske Kirke i Tillid til, at Uviljen mellem Syrere og Grækere skulde holde Rænker borte; men Forbitrelsen mod denne Forholdsregel blandt Armenierne bragte Kongen til Indrømmelser. Man overlod en Armenier Patriarkatet og gav Landsstyret til en ærgerrig Stormand, Vassak af Siunifamilien. Mod ham stod Overhovedet for Mamikonfamilien Vartan. Han var øverstbydende for det armeniske Hæropbud og havde stærke Forbindelser med det byzantinske Armenien. Derved var en vis Ligevægt oprettet.

Persiens ny Konge, Jezdegird, var tvungen til selv at vogte Rigets østlige Grænser, hvor Tyrkehorder hamrede paa; i 7 Aar blev han i Khorassán, fjernt fra sin Hovedstad ved Tigris, Ktesifon. Som Statholder havde han indsat den gamle Fjende af de kristne Folk, Mihr Narsé.

I et for Byzans ulykkeligt Øjeblik, da Hunnerhorden var over Europa, kastede den persiske Statholder sig over Grænserne og tvang Grækerne til en Fred, hvor de lovede ikke at blande sig i Armeniens Forhold og nedrive alle Grænsfæstninger mod Persien.

Nu vovede Mihr Narsé sig til Udførelsen af en længe næret Plan for med Kraft at lukke Rigets armeniske Porte og samtidig give sit Kristenhad Luft. Han vilde med Magt udlette Kristendommen i det persiske Rige.

Allerede under Perserkongen Sjåpur (Sapor) havde der været Kristenforfølgelse. Kristendommens stærke Vækst vidt ud over Iran, helt ned mod Indien, dens mange Kirker og store Menigheder rundt om forfærdede Avestareligionens Præsteskab og forbitrede Kongen, der søgte sin Støtte i denne Religion. Der fulgte nu en hidsig Forfølgelse. Kirkerne lukkedes, al aabenlys kristen Gudstjeneste forbødes, mange led grum Dødsstraf, og mange maatte fly Landet. Selv ind i Armenien strakte denne Voldsdaad sig; Ildaltre (Adrusjân kaldtes de paa armenisk) byggedes, Mager, persiske Præster, bofæstedes, og over Marker og Agre tændtes den hellige Behram-Ild for at lyse Kristendommen bort. Men hele dette Slag bragte kun hedere Tro og stærkere Overgang, og Kongen gav Kampen op.

Nu bevægede Mihr Narsé Kong Jezdegird til at udstede et Budskab, der udtalte, at Avestalæren var den eneste sande; afviste Kristendommen som falsk og paabød alle, der havde

Stilling og Magt, at gaa over til Persiens Tro eller møde for Kongens Domstole. Den persiske Hær holdtes rede for at tvinge den kongelige Vilje igennem. Persien skulde have én Tro, én Livsvilje; Kristendommen skulde dø.

Da rejste Armenien sig i en Samstemning, der aldrig før var set. Et sidste Forsøg paa at bevæge Kongen til at opgive sin frygtelige Beslutning ved udsendte Tillidsmænd, førte af Vartan Mamikon, vistes tilbage; Haan og Trusler var, hvad de mødte.

Med Patriark og Biskopper i Spidsen stiftedes nu en Sammensværgelse med Løfte om at dø heller end at opgive Kristentroen.

Vassak af Siunik, Landets Marzpán, søgte at sprænge denne Viljesamling, der mange Steder slog ud i Handling mod de avestiske Altre og Forkyndere; skønt kristen stod han imod for at redde sin mægtige Stilling, og ved falske Løfter og store Gaver, Forespejlinger om, at Kongen tilsidst vilde tillade Kristentroen, blot man opløste Sammensværgelsen, drog han en Række storadelige til sig.

Men Kærnen holdt. Kirkens Mænd gik i Spidsen, og den fra alle Sider sammenstrømmende Hær sattes i Kampstand under Vartan Mamikons Førelse. Med ham stod og døde Ardasjir Kamsarakán, Dajat Kinthani, Dadul Vanant. Ildaltrene styrtedes, og Magerne forjoges; Vaabnene maatte afgøre.

Ved *Avarair*, lige under Ararats Snekuppel, stødte den langt overlegne Perserhær sammen med Armenierne, og efter heltmodig Kamp opreves den kristne Hær. Slaget endte med en medynksløs Myrden af de slagne. Vartan selv og hans Medanførere blev dræbte, 451.

Men Perserhæren var haardt medtagen, og snart kaldtes den tilbage, da Østgrænsen trængte til den.

Vassak Siuni faldt i Unaade.

Det var et Nederlag for Armenien; men det reddede Kirke og Tro, og det staalsatte Folkesindet. Patriarken selv og mangfoldige af Kirkens højere og lavere Tjenere blev drevne for Kongens Dom og henrettede.

I Armenien gik Forfølgelser og Martyrdomme deres blodige

Gang. Landet var viden om ødelagt; men efter en dump Skumringstid maatte Persien give den slagne Modstander religiøs Frihed. Forsøg paa ny Forfølgelser under Kong Firúz kaldte en ny og lykkeligere Opstand frem. En Brodersøn af Vartan, *Vahan Mamikön*, førte den til Sejr, udjog Marzpánen og slog Perserhæren, og den næste Konge var klog nok til at søge Forlig.

Vahan blev selv Marzpán, Statholder i Armenien, og Patriarken Hovhannes Mandakuni velsignede den armeniske Sejrherre, 484.

Det er et af de skønneste Minder, Armenien gemmer fra sin tunge Historie.

Vartan og Vahan Mamikon er blevne Armeniens historiske Helte.

Et af de ædleste Værker, den gamle armeniske Litteratur ejer, er Vartapet Eghizes (Elisa) historiske Skildring: „Vartans Krig.“ Den kan i sit strømmende, sjælfyldte Sprog læses som en Roman. Forfatteren, en lærd Klosterbroder (Vartapet), har været Vartans Vaabenfælle; efter sin Helts Død trak han sig tilbage til et Enebo og skrev dér sit Værk. Den høje Moral og den rene Beundring for Skønhed og Tapperhed, som lyser fra dette Arbejde, er et af de vægtigste Vidnesbyrd om hvad Kristentro kunde bringe frem i et armenisk Sind i hine barbariske Dage.

Men den dyrekøbte Landefred varede kort. Den endeløse Kamp om Overherredømmet i Forasien drev under gensidig Skinsyge de to gamle Modstandere Østrom og Persien ind i en Række af Krige, der med korte Mellemløb varede i næsten 150 Aar, til omsider Islam knuste først Persien og siden Østrom.

Armenien gik under den skiftende Krigs Bølgen som en Vandrepokal fra Haand til Haand. Ingen af de kæmpende Stater følte sig trygge i Armenien, alt efter indre politisk Stilling og Personligheder truedes eller lokkedes det armeniske Folks Førere over mod Byzans; men dettes snævre, utaalsomme Kirkestyre, anmassende og herskesygt, drev atter Armenien til at søge bedre Vilkaar under persiske Satraper.

En Tid lang saa det ud, som skulde hele Asien generobres af Persien; Kong Khosros Ryttere tumlede deres Heste ved Marmorhavets Bredder; som i Darius og Xerxes Dage var Middelhavets Kyster persisk Magtomraade, og Armenien laa begravet i Asien; men atter naaede Byzans smidigt frem,

naar Persien maatte vende sin Kraft mod de stadig voldsommere Tryk fra de østlige Folkehorder.

Atter sad Byzans i Armenien, men uden at gøre Livet lysere dér. Dets hele Stræben gik ud paa at bøje Armeniens Kirke ind under græsk Højhed; men her stødte Byzans mod Armeniens Livsvillie; den lod sig ikke rokke.

I en Art Fortvivlelse overfor dette svage, men dog ubøjelige Folk, begynder baade Grækerstyret og de persiske Marzpåner at drive Armenierne bort fra deres Hjemland. Store Mængder af den armeniske Befolkning blev ført til Cypern, til Kystbyerne ved Middelhavet som Pergamon og helt over til Thrakien. Perserne drev Tusinder af Armeniere til det indre Iran, hvor deres Driftighed og Livsenergi kunde hjælpe den falmende iranske Befolkning.

Under denne evindelige Kamptilstand, hvor hver Dalhøvding blev et lille Led i en Stormagts Krigsmaskine, hvor hvert vel brugt Sværd var en „Livsværdi“, udhamredes krigerske Evner, Eventyrlyst og et rastløst, byttesygt Sind hos de mange armeniske Smaaherrer og Adelsmænd. De blev fortrinlige Landsknægte og militære Førere, der gik for Løn og Hæder i fremmede Herrers, især Grækerkejsersens, Sold. Her dannede de forud for og sammen med de nordiske Væringer en Livgarde eller en dødsforagtende Stødtrop mod Persien. Kendte med Fædrelandets Sprog, Forhold og Veje blev de værdifulde Led i Krigsførelsen. Østroms store Kejsere, som Justinian f. Eks., havde en hel Række armeniske Stormænd i deres Tjeneste. I Hjemlandet var næsten al Mulighed for at naa frem, udelukket; men i Kejsersens Tjeneste naaede armeniske Adelsmænd store Stillinger. Artavazd, der slog Gotherne, var Armenier, Nerses, der lagde Italien for Justinians Fod, var ogsaa Armenier. Siden blev han levende brændt af en avindssyg, grum Kejsers.

Gang paa Gang naaede ærgerrige Mænd af armenisk Byrd Østroms Kejserskrone; deres Blod blandedes med Rigets ledende Slægter, armeniske Fyrstedøtre giftedes ind i Blomsten af det byzantinske Selskab.

Men deres eget Hjemland formaaede de ikke at rejse fra den Ødelæggelse som Krig, Tvedragt og Plyndring bragte over det.

Landet laa nedtrampet og stedvis øde.

Under et klogt Styre, hvor Perserkongen lod en udmærket Armenier, Tirots Bagration, bøde paa Ulykkerne som Statholder, vandtes lidt Ro og Arbejdstryghed. Flygtninge vendte tilbage, og Landet opdyrkedes saa smaat; Tilliden voksede. Men bag Grænsen lurede Byzans, rede til at udnytte hver Svaghed i persisk Styre.

De hundredaarige Krige havde helt udmattet Iran, Barbarernes Angreb i øst og nord tærede den Kraft, der var reddet fra Kampene mod Østrom i Armenien og Syrien.

Men netop nu havde Persien al sin Kraft nødvendig; et nyt og frygteligt Stød førtes frem mod Riget fra Syd; „Hagars Børn“, som armeniske Forfattere kaldte Araberne, viste deres brændende Landsespidsér. Islam, Muhammeds Trosskarer, var paa sit unge Stormtog mod Verden. Syrien, Ægypten og Mesopotamien var i deres Haand; Irans Konge, Jezdegird, maatte væрге sit truede Rige; men hans Modstand brødes itu mod denne ny og frygtelige Erobrer; Ktesifon faldt, og ved Nehavend druknede Sassaniderriget i et blodigt Slag 642. Den sidste Perserkonge flygtede og blev dræbt af sine tyrkiske Fjender. Khalifen Omar tog Persien, og Islam bredte sit Herredømme kuende over alle de Lande, hvor Avestatroen havde hersket. Underlig hastigt forsvandt dens Vælde, og Ildtempler og Altre fejedes bort. Overgang til Islam eller Døden var ofte Valget. Iran blev muhammedansk, og Araberstyret, Khalifatet, fæstnedes ud over alle de erobrede Lande.

Allerede rørte Islams Kølle en Flig af Armenien.

Tiran Mamikon, der værgede sit Land mod den ny, frygtelige Fjende, faldt som den første Helt i denne uoverskuelige Tvekamp, der nu indledtes. De første fangne armeniske Skarer slæbtes i muhammedansk Trældom. En kort Stund standsede byzantinske Hære de arabiske Hærgningstog, og Armenien holdt Vagt sammen med Østrom ved Kristendommens yderste Porte. Bagrationer og Rusjtunier styrede Folket i disse Aars Skælven.

Men snart brød Araberstormen gennem østerfra over det erobrede Persien og drev sit brændende Pust lige ind i Armeniens Hjærteland; Plyndring, Myrden og Brandrøg lagde sit Sørgeslør over Arakssletten.

Der var noget nyt i Fjendens Sind, som forfærdede Armenierne. Araberne havde slet ikke nogen Interesse af at vinde deres Modstandere; de brød sig kun om at kaste dem til Jorden.

Armeniens Førere maatte give Kampen op; de købte sig Vaabenhvile mod Underkastelse, 652.

Byzans søgte nu at bruge denne Stund til Armeniens fulde Erobring, det lovede sin Bistand mod Araberne, hvis Patriarken vilde bøje sig og sin Kirke ind under Østrom. I Fortvivelse tog Patriarken mod dette Vilkaar; men Armenierne selv jog „den frafaldne“ fra Styret, og Landet laa i faa Aar under arabiske Sværd.

Et nyt, lykkeligt Fremstød mod Khalifatet fra Byzans bragte Uro og Vaklen i Armeniens Adel, nogle sluttede sig til Grækerhæren, Kamplinien brødes, og en oprivende Strid for og mod Byzans sled i Landets Kræfter. Samtidig faldt vilde Folkesværme ind over By og Land fra Kavkasusbjærgene. For at straffe de Stormænd, der ikke vilde bryde med Araberne, rykkede nu ogsaa Grækerhære ind og forøgede ved Brand og Henrettelser den indre Kval.

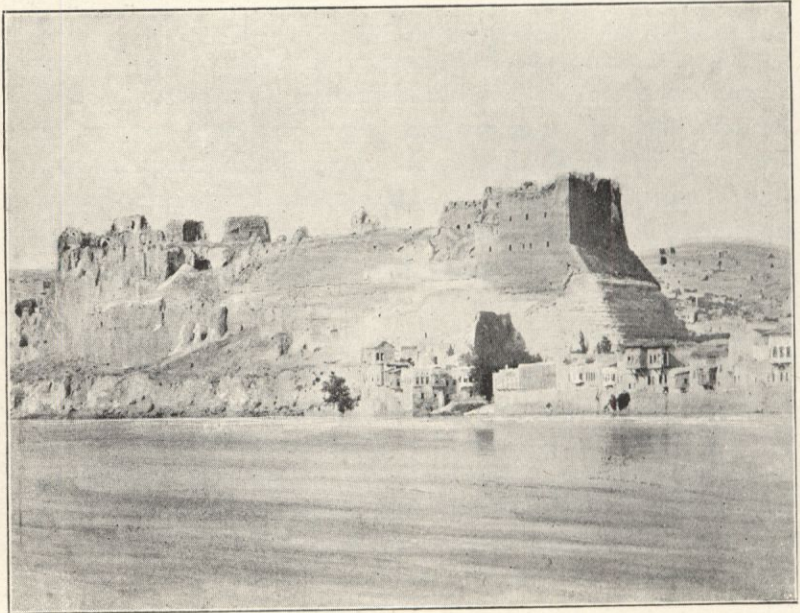
Men Araberne samlede Hjælp, Khalifatet bød at erobre Armenien, hvad det saa skulde koste. Den sidste Modstand knustes. Østrom, der nu selv følte sig træt, opgav disse fjerne Egne; dog lykkedes det at redde Størstedelen af det byzantinske Armenien; en Armenier fra Pergamon, Fader til en senere Kejser i Konstantinopel, værnede dette Land.

Men det øvrige Armenien blev en Provins af Khalifatet.

VII.

ARMENIEN I ARABISK VOLD

Den lange Brydningstid fra det 7. til det 11. Aarhundredes Midte, hvor det kristne Østrom endnu var en Magt, der kunde true Islam og seje over dets Vaabenførere, Araberne, brugte det armeniske Folk til at rejse sig i en Selvhævdelse, der, saa svag og flimrende den end var, fik fremtryllet et Eventyr i Folkemindet og givet et Vidnesbyrd om, hvilke Kræfter det kristne Europa lod forbløde her paa sin opgivne ront Fmod Asien.

Fæstningsruiner ved Eufratfloden.

Efter Aaret 652 laa Armenien under arabiske Statholdere, Emirer, der opslog deres Bolig i Dovin ved Araksfloden, dér hvor ogsaa Kirkens Katholikos havde sit Højsæde.

Araberne naaede ret vidt i Taalsomhed — især af penge-
lige Aarsager, Deres hele Interesse for de kristne Folk under
deres Magt var Skatteevnen hos dem; thi paa kristne og
Jøder hvilede Statsbyrderne for en stor Del. Derfor standsede
de efterhaanden deres Iver for religiøs Propaganda, for at
Statsindtægterne ikke skulde lide for haardt. De lod den
indre Tilstand i de undertvungne Folk næsten urørt; Kirker
og Klostre fik Lov at ligge i Fred, og de Myndigheder, der
havde styret, fik Lov at blive ved. Der skete kun det, at alt
blev trykket ned, ikke under faste, haarde Love, men under
en Nedværdigelse, der gjaldt alle, som ikke var Muhammeds
Tilhængere. Slavens Mærke blev presset paa de slagne. De
kristne kaldtes blot Hjorden, „rayyât“, dens Uld, Mælk og
Kød var de troendes; ikke Love og Overenskomster, men
beregrende Hensyn til Fordel og Lunefuldhed; de tilfældig
herskendes Lyst og Ulyst var Styrelinien; personlige Egen-
skaber hos den mægtige den eneste Sikkerhed i Retslivet.

Et taaleligt Liv kunde den kristne kun købe sig for en
smidig, ja krybende Underkastelse.

Det var den politiske Skole, Armenierne nu skulde tvinges
ind i; men deres Sind, deres historiske Overlevering, deres
kristne Stolthed vægrede sig længe mod denne Fornedrelse.
Islam mødte ikke noget vanskeligere, mere trodsigt Adels-
folk, før det fik med Korstogtidens frankiske Riddere at gøre.

Den herskesyge, voldsomme armeniske Borgherre maatte
nu taale hovne, grusomme Landsstyrere, vante til at give
efter for tøjlesløs Lidenskabelighed i alle Viljesyringer. De
tumlede deres undergivne som Fjender, pinte og ydmygede
dem paa al Vis, hvor de mærkede oprejste Sind.

Al aaben Modstand blev kvalt i Blod, i raa Pinsler og
Slaveri.

Den første Emir, Abdullah, begyndte sit Styre med at
fordoble Skatten paa hvert kristent Menneske og lod Kirker
plyndre, da Summen ikke kunde naas; Patriarken, der gjorde
Indsigelse, blev slæbt i Lænker for Khalifen i Damaskus.

Det var derfor klart, at hver Lysning i Østroms Kamp mod Khalifatet af de armeniske Dalfyrster ivrigt blev brugt til at rejse Oprør mod Araberne. Undertrykkelsen af disse Oprør lod sjældent vente længe paa sig, og Straffe og Bloddomme drev ned over de ulykkelige, der søgte at fly til deres Bjærgfæster; ofte maatte de lade Hustruer og Børn tilbage, og de blev uden Ynk slæbte i Trældom. Man lokkede de trodsende Stormænd til sig, brød alle Løfter og brændte dem inde i Festhuset, medens deres Smaabyer plyndredes for alt, og Indbyggerne joges ud i Fortvivlelse. De store, der søgte at holde igen og dæmpe paa Oprørsvilje af Kløgt eller Egennytte, gjaldt for Forrædere. Det var stadig de kække og stolte, men kortsynede Mamikon'er, som løftede Oprørsfanen, den var nærmest et Arvegods i Familien; men frugtesløse blev alle Forsøg paa at afkaste det foragtelige Aag, selv da ved et Under alle de ledende Familier enedes i et langvarigt, mægtigt Oprør, blev det forgæves. En Tid lang var der Fremgang, medens de sejrige byzantinske Hære drev Araberne tilbage; men Lykken vendte sig. Byzans maatte slutte en ydmygende Fred. Det var Khalifen Harun er Resjids Opgangstid. Frygtelige Lidelser maatte Armenien bære for sin Trods (785).

Et saadant alvorsfuldt og enigt Oprør maatte ved sine smertelige Følger virke oprivende paa den skøre Enighed mellem de førende i det underkuede Land. Det blev umuligt med Sikkerhed at vise Vej for en samlet armenisk Politik. Udfaldet af en Anstrengelse, hvor frygtelig den end var, afgjordes *ikke* i Armenien, der efter hvert Omslag i Magtstilling hos de krigsførende brugtes som Pant eller Krigsomkostning.

Derfor førte snart hver Familie sin „Redningspolitik“ og kom i Uro og Forbitrelse ved at se sin Stilling forstyrret eller ødelagt af andre Landsmænds Rænker og Planer. Deri laa stadig den historiske Tragedie i Landet, for tusind Aar siden som nu.

Armeniens Kamp for at være til, blev omsider ikke en Folkesag, der kunde føres efter politiske Linier, men simpelthen en Appel fuld af skæbnsvanger Kamp for hver enkelt i det ulykkelige Folk.

Forholdene for Adelen i det byzantinske Omraade af Armenien var ogsaa bitre. Ved den stærke Tilknytning gennem Blodsbaand og Storstillinger til Hoffet i Konstantinopel, forledtes Adelen stadig til Indblanding i Rænkespil og Magtkampe om Tronen; de mislykkedes gerne, og blodige Straffe, Hensættelser og især voldsomme Overførsler af hele Dalstrøgs Befolkning til Europa og Nykolonister indplantede i Armenien blev Følgen. Det var Begyndelsen til den stadig yderligere Splittelse af det armeniske Folk.

Et sidste og frygteligt Forsøg paa at stampe Oprørsviljen ned i Armenien var faldet uheldigt ud for Khalifen.

Et rent Uhyre, en Tyrk, Buhá, blev sendt for at tugte Armenien efter Mordet paa en grum Emir dér. Buhá væltede frem som et blodigt Vildsvin fra den persiske Grænse over Vaspurakan ved Vansøen og til Araksdalen. Hans Krigsfolk plyndrede og flaaede Landet; de store blev grebne og tvungne til Islam eller mishandlede. Føreren, Sembat Bagration, blev slæbt til Bagdad, hvor nu Khalifernes Sæde var, og da han tappert nægtede at svigte sin Tro, ødelagt paa Pinebænken. Men i Stedet for at bøje Armenien, bragte Tyrken Landet i bølgende Forbitrelse.

Fra sine mange utilgængelige Klippeborge holdt Adelen Stand, til Hjælpen vester fra Byzans omsider drev Morderhæren ud.

Som Østrom og Perserne i sin Tid sluttede Forlig og delte Armenien, saadan fik nu en stigende Træthed de stridende Magter, Byzans og Khalifatet, til at søge en fredelig Ordning.

Medens Byzans har en Opgangstid, og Khalifatet føler den begyndende Opløsnings Kuldegys, slipper Armenien ud i friere Luft.

Khalifatet var fra Ommaiadeslægten i Damaskus midt i 8. Aarhundrede gledet over til en ny Herskerslægt, Abbassiderne i Bagdad. Her var efter en kort Straaletid med persiske Stormænd som Førere, Herredømmets Glans ved at falme; et nyt, raat Folk var ved at trænge sig frem og lamme den gamle Magtødvælselse. Det var Tyrkerne. Den stærke Vold, de sassanidiske Perserkonger havde rejst og værget mod Centralasiens vilde Nomadehorder, var sprængt. Islams Udbredelse og Broderskab, den med de arabiske Beduiner beslægtede Nomadefølelse havde aabnet Portene for tyrkisk Griskhed efter Magt og Rov. Tyrkerne drev i brede

Strømme ind i Nordpersien. De optoges som et brugeligt Krigerlag ved de arabiske Smaahoffer i Khalifatets Lensstater, dannede Vagt og Livgarde og var allerede i 9. Aarhundrede en væsentlig Del af Khalifens Kampkraft — for omsider at blive en indre Fare for arabisk Vilje og endelig knuse denne ved sin Folkeoversvømmelse og krigerske Kraft.

Armenien havde ikke helt sin fordums Betydning under den sløvede Kampvilje. Fremfor en utro, besværlig Provins foretrak Khalifen et halvt uafhængigt Omraade som Skjold mod Barbarerne i Nord, fra Kavkasus, der truede det nyvundne Omraade mellem Armenien og det kaspiske Hav, hvor Islam havde bredt sig, og Kristendommen var jaget op i Bjærgene, hvorfra Kirkeklokkerne kun lød svagt ned paa de frugtbare Sletter med deres knejsende Minareter. Samtidig følte Byzans, at Armenien maatte opgives, og Forsvaret indskrænkes til Lilleasien.

Disse Overvejelser førte til, at de to Fjender enedes om at give Armenien en friere Stilling.

De sidste Tider havde bragt Slægten Bagration frem i Armenien. Dens Besindighed og Mod, dens stærke Forbindelser med byzantinske Kredse, dens Jordrigdomme og den førende Stilling, Slægten havde indtaget under Kampene mod Islam, alt gjorde, at Mamikon'erne maatte vige, og Bagratiderne beholdt Marken, som de havde gødet med Strømme af deres ædleste Blod.

I Aaret 859 udnævntes Khalifen *Asjot Bagration*, den skønne og folkekære Søn af Blodvidnet Sempat, til „Emir-Umarâ“, „Fyrsternes Fyrste for Armenien“. Kejseren sendte ham kongelige Hæderstegn fra Konstantinopel; og i uklog Forfængelighed tog Asjot Kongenavn, thakavor, 885, hvad der vakte Nag og Modvilje i de jævnbyrdige Stormandsslægter i Landet.

Der var Gift i det kongelige Bæger, den kække Bagration skulde tømme.

Ingen, hverken Araberne eller Byzans ønskede en stærk og tryk Kraft i dette Land. Araberne ikke, fordi enhver kristen Magt var dem en Torn i Øjet, Byzans ikke, af Frygt for at et stærkt armenisk Herredømme kunde kalde Uro og Frihedsvilje frem i dets eget tilgrænsende armeniske Omraade.

Byzans formaaede aldrig at løfte sig op til den vise Politik, som var Romernes og endnu Konstantin den stores, at knytte et stærkt og frit Armenien til sig i Tryghed og Ven-skab. Den Orm af nidsk Smaalighed og lufttrang Græker-patriotisme, der aldrig forlod Byzans, ødelagde al storliniet Politik. Man vilde gerne indlemme hele Armenien og gøre det til rent byzantinsk Omraade; men da dette ikke kunde ske, fordi Khalifatet ikke vilde taale det, saa man i Kon-stantinopel helst, at Armenien blev ved at være et svagt, opløst Omraade.

Derfor kunde enhver krænket eller misundelig armenisk Stormand stadig som tilforn finde Øre for sin onde Vilje i Nabolandene, og især bøjede de mægtige Emirer i Aderbei-djan, paa Østgrænsen, villigt deres Øren til enhver Klage. Halv uafhængige af Bagdad sad disse Herskere i Tabriz som Islams blodige Haand ved Armeniens Strube, selv fulde af Had til det lille Kristenrige, over hvis Tilværelse deres Her-sketrang gik, førte de samtidig Troens Sværd mod de vantro.

Der var ingen Vej frem for et stærkt og frit Armenien. Det laa som altid fangen i sin onde Skæbnes Net.

Det Landomraade, hvortil Bagrationerne støttede sin Magt, var saare lille, blot Landskaberne Airarat, Sjrak og Phonene, ialt vel næppe 150 □ Mil. Slægten Artzruni, der snart blev den avindsyge Modstander af Bagrationerne, raadede over et langt større Land: Vansøens østlige og sydlige Bredlande og Dale helt ned over Taurusbjergene. De herskede fra det skønne Haiotz-dzor, og ude paa Øen Aghtamar ejede de et værnet Kloster som sidste Tilflugt.

Trods sin Uafhængighed var Armenien dog Vassal til to Sider. Legemlig var Overhøjheden hos Khalifatet, de arme-niske Konger havde ikke Ret til at slaa Mønt og maatte udrede Tribut til Bagdad. Aandeligt var Armenien trods al indre Modsætning og Selvhævdelse dog altid rede til at lytte mod Vest, og Folket saa stadig sin ideelle Støtte i det store, kristne Kejserrige ved Bosporus. Derhen gik under Nederlag og Angst altid den sidste Appel.

VIII.
KONGERIGET ANI
ARMENIENS BLOMST

Det giver et tungsindigt Vidnesbyrd om den skøre Lykke, der var Armenien tildelt, naar det festligste Udslag af armenisk Selvstændighed og Virkekraft i hele Middelalderen blev de faa Solstrejf, som lyste over Landet, da Bagrationerne kæmpede deres kongelige Kamp mod Skæbnen paa Randen af en Afgrund.

Styrket ved Khalifens Vilje og et underfundigt Smil fra Byzans og ved Familiebaand til sin mægtigste Rival, Gaghik Artzruni i Vaspurakan, holdt Kong Asjot Bagration sin Myndighed oppe og Riget samlet til sin Død 890.

Det var som et historisk Vindstille før Stormen, hvor alle de mægtige iagttog og lyttede til den nys rejste Trones Tale, før de valgte deres Veje.

Sembat, Arsjots Søn, ejede en kort Lykketid. Han udvidede ved krigerske Bedrifter sit Herredømme i vest frem til Karin, dér hvor Østrom havde bygget sin stærke Grænsefæstning *Erzer Rum* („Det romerske Erz“ kaldte Araberne det fra Navnet paa Landsbyen dér: Arzan eller Erz), i nord helt til Kavkasus Bjærgmur; atter naaede armenisk Styre det kaspiske Hav.

Ingen muhammedanske Røvere red over Landet; der var Fred og Lov.

En armenisk Historiker priser hine Dage med disse Ord: Dengang besøgte vor Frelser og Gud Armeniernes Land og værnede deres Liv og Ejendom. Markerne blev tilsaaede, Vinstokke plantede og Lunde af Oliventræer; selv de ældste Frugttræer gav. Høsten bragte Korn i umaadelig Overflod, Kældrene var fyldte af Vin, naar Druerne var pressede. Bjærgene genlød af Glæde, og saadan klang det ogsaa fra Hyrder og Kvægavlere. Høvdinger og ædle i vort Land levede i fuld Sikkerhed og frygtede ikke Plyndring; de havde Frihed og Tid til med Iver at rejse Kirker af stærke Sten; de strøede dem naadigt ud over Byer, aabent Land og ensomme Bjerge.

I Venskab og Vaabenbroderskab med Georgiens Konge, selv en Bagration, stod Sempat stærkt; men alt skulde briste for ham. Hans Vaabens Held og udvidede Magt vakte Uro og Had hos Emiren Afsjin i Aderbeidian, der var ved at gøre sig uafhængig af Bagdads Khalif. Det lykkedes nok at standse Emirens Plyndringstog og drive ham ud af Landet med Tab; men dermed var en grum og frygtelig Fjendes Hævn sikker. Emirens Broder Jussuf, der fik Herredømmet efter Afsjins Død, var lav og rænkefuld i Midler og grusom af Natur. Han satte sig som Maal at oprive den kristne Grænsestat, der ved sin Modstand kunde forstyrre hans vidtflyvende Herskerplaner. Jussuf søgte først og fremmest at saa Splid mellem de armeniske store, og det gik saare let. Sempats egen Svoger, Gaghik i Vaspurakan, sluttede sig i Krænkelse over en kongelig Afgørelse til sin Overherres og Trosfælles Dødsfjende. Som Løn for dette Forræderi fik han en Kongekrone af den snilde Emir. Nu var der to „Konger“ i Armenien. De forbundne rykkede frem mod Sempat, der nu ogsaa svigtedes af Georgiens Konge, hvem han ved en for stor Ædelmodighed mod en fælles Fjende, Kongen af Kolkhis, havde forbitret.

Byer brændte, og Landet plyndredes, de kristne mishandlede og forjoges, og Kirkerne skændedes.

I Ruelse over sin Handling tilbød Gaghik sin Svoger Fred og Forbund; men det var forsent. Sempat faldt levende i den grusomme Emirs Haand, og foran sin egen belejrede Stad Erendjak, for sine Undersaatters Øjne blev han paa grufuld Maade pint ihjel; ingen Ydmygelse blev hans Legeme skaaet for, indtil Hovedet skares af, og Kroppen spiledes ud paa et Kors, 914.

Dog lykkedes det hans Søn, Asjot II, at drive Jussufs muhammedanske Vagthold ud af en Del af Landet og blive anerkendt som Hersker; men snart vendte Jussuf tilbage i et forfærdeligt Hærgningstog. Som en rasende Ulv fór han frem. De ulykkelige Indbyggere flygtede til Bjerge og Ørkner; hvad der blev tilbage, vandrede næsten nøgne om og forgik i Sult og Jammer. Da Vinteren kom, døde Tusinder i Sne og Kulde. Faldt de i Fjenders Haand, blev de straks dræbte

eller til Skuespil pinte ihjel. I mange Tilfælde blev der tilbudt dem Frihed og Hjælp, om de vilde afsværge den kristne Tro; men det skete sjældent.

Armeniens Historie har til vore Dage bevaret det Svar, som en stolt Armenier med Bødlen og hans Knive, Tænger og Ild for Øje gav.

„Vi er kristne,“ sagde den unge Adelsmand i Jussufs Nær-værelse. „Vi tror paa Gud, som er Sandhed og som bor i Lys uden Grænser.“

Hele Byer forsvandt dengang, og brede Dale blev øde. Men armeniske Dalfyrster og adelige huggede dog løs paa hverandre under gensidige Beskyldninger og i Avind.

I syv Aar varede al denne Rædsel.

„Vi saar, men vi høster ikke,“ skrev en from Mand i de Dage. „Vi planter, men vi samler ingen Frugt. Figentræet bærer ikke, og Oliventræet er goldt.“

Alt vilde vel have været ude for Armenien, om ikke Byzans' Kejser, Konstantin Porfyrogennetos, paa Kong Asjots og Patriarken Hovhannes VI's Bøn havde sendt Hjælp og med Vaabenmagt givet den forpinte Konge en Del af hans Land tilbage. Men Ro og Herredømme i sit Rige naaede Asjot ikke. Herrerne i Gugark, i Uti, i Artsak, forskellige Landsdele i Riget, Kongen af Georgien, alle var de i aaben Strid mod ham. Hans Broder Abas, der siden blev Konge, søgte at dræbe ham; hver Statholder, han udsendte, blev ulydig og trodsende. Asjot døde 929, og hans Rige svømmede styreløst i Storm de næste 20 Aar.

Kun indre, oprivende Stridigheder i Dødsfjendens, Islams, Lejr gav Læ mod øst.

De halvthundrede Aar eller saa, fra Asjot 3's Kroning 953 og til Tyrkeuvejret bryder løs lidt ind i det 11. Aarhundrede med den fuldkomne Ødelæggelse, er Armenierrigets Højdepunkt; da samler Sollyset sig om denne Kæmpegerning at bygge et Rige af splintrede Stumper af en Folkevilje.

Den Fred, som nu udefra hegnede det armeniske Fyrsteomraade, skyldtes Islams indre Svaghed i Aarene før Tyrkevælden faar fast Tag, og den skyldtes de klarhovedede Kejsere i Østrom, Nikefor Phokas og Zimiskes, selv en Armenier,

der vilde Venskab og Styrke i Armenien for at kunne kæmpe sammen med det mod det segnende Khalifat.

Den rolige Tilstand i det indre havde sin Aarsag i en ny Politik fra Bagration'erne. De forsøgte efterhaanden at tilfredsstille de herskesyge Rivaler af egen og andre Slægter ved uden Hensyn til Fremtiden at splitte Landet op i Smaadele, hvis Fyrster blev smigrede med Kongetitlen i Lighed med de kongelige Artzrunier i Vaspurakan. Der opstod armeniske Kongeriger i Kars, i Lori, i Aghwan. Paa ét Tidspunkt var der 7 Konger. Armenien var ved at opløses til en Kantonalstat, men ulykkeligvis ikke en sund og fast Landskabsdeling, bundet sammen af en fælles Vilje og national Forstaaelse, men en tilfældig Sønderskæring af et Omraade til herskelystne, der kun af selviske Grunde søgte Ophøjelse og ikke kendte til at tøjle egne Lyster for det heles Skyld.

Kun saa længe kunde denne vaklende Ligevægt holde, som ingen troede Øjeblikket heldigt til at styrte den. Det varede halvanden Menneskealder, til Dødstruslen udefra blev til et Skrig gennem Landet om hver at redde sig som han kunde; men da var der ikke Redning.

Det var paa Randen af denne Afgrund, at Armenien blomstrede op.

I Staden Ani ved Floden Arpa har disse lykkelige Aar sat sit Minde. Nu ligger denne Stad som en mægtig Ruinsamling midt i livløst Øde; men Stenene taler.

Fra at være Fæste for Armeniens Konger, byggedes den om til en Hovedstad. Det var Kong Sempat II (977—989), der valgte den Stad til sin Trone, og det var et klogt Valg.

I en spids Trekant staar her en Bjærg højde med afgrundsdybe Sænkninger ned mod Arpafloden i øst og den lille Aladjaflod i vest; ved Bjærgkilens Top forenes de to Vande under Brus og Larm. Kun i nord glider Bjærgfladen over i det omgivende Land og Adgangen er let og aaben. I nord rejser den mægtige Vulkan Alagöz sig, i sydøst hviler Ararats Snekuppel. Naturlig befæstet, undtagen i nord, byggedes her tværsover vældige, dobbelte Murværker med fremspringende Taarne og veldækte Porte.

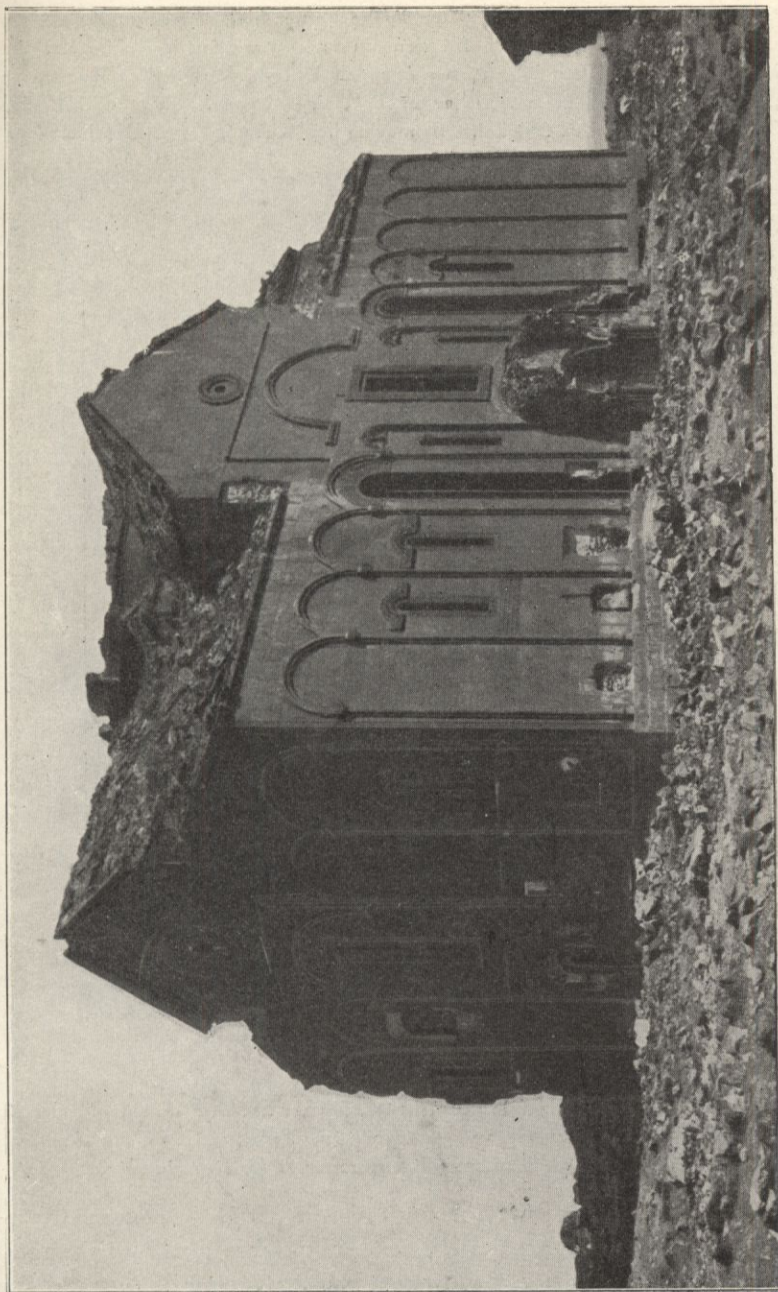

Ruinerne af Ani.

Mellem Murene og Bjærgkilens Spids laa denne „Armeniens Blomst“, 5 Kilometer i Omkreds.

Kongeslotte, spredte Borge, Kirker, Klostre og Biblioteker opførtes, alt i en ren og skøn Stil, hvis Sammenhæng med byzantinsk Kunst er indlysende, men som dog viser en uafhængig, sjælfuld Udfoldelse; her øjnes de Retteliner og Buer, som er gothisk Bygningskunsts Grundlag. Herlige Mosaikindlægninger, rige Udhugninger i Sten, skønne Badhuse og Springbrønde smykkede Byen. Stoffet til Bygninger er givet af den stærke vulkanske Sten, som allevegne træder frem i Egnen, gullig, hvid og svagt lyserød, — og armenisk Bygningshaandværk har fejret Triumfer i Tilhugning og Smykning af Sten. Billedhuggerkunsten, som Kirken forbød, søgte Afløb i pragtfuld Stenornamentering.

Fagrest af alt det bevarede er dog Anis Kroningskirke, Kathedralen. Den blev grundlagt af Kong Sempat II 989 og fuldendt af Kong Gaghiik I's Dronning, Fyrstinde af Siunik, 1010. — „Katedralen“, siger Englænderen Lynch i sin bekendte Skildring af Armenien, „vil overraske den rejsende, selv om han kommer fra Etjmiadzin. Den er beskeden af Størrelse med europæisk Maal for Øje; men den er dog en statelig Bygning. Den bærer dette ubeskrivelige Skær, som vi kalder Skønhed, og næppe nogen kan undgaa at føle en indre

Katedralens Ruin i Ani.

Glædesskælven ved at se den“. Den kyske Fornemhed, den smykkeløse Alvor, der slaar Beskueren i Møde fra den nu stærkt medtagne Ruin, taler om, hvilket Sind og hvilken Higen efter et ædelt Udtryk, der har fyldt Kunstneren. „Ogsaa Kirkens Indre er saare mærkelig“, siger Lynch, „fra et arkitektonisk Synspunkt, og den vil fremkalde Beundring hos Kunstskeren. Den har mange

Katedralens Kor i Ani.

af den senere Gothiks Ejendommeligheder, der her har sit historiske Udspring“. Kathedralens Bygmester var en Armenier, Trdat, den samme som saa mesterligt istandsatte Sofiakirken i Konstantinopel efter et Jordskælv.

Ani blev hurtig en stor og levende Stad. I Østens Overdrivelse siges det, at den havde 1000 Kirker og 1000 andagtsfulde til hver Kirke. Bazarerne fyldtes af alle Slags Herlig-

heder. Ani straaledede ved Virksomhed, ved Rigdom og Handel over alle Armeniens Byer. Herigennem gik Handelskaravannerne, førte af armeniske Købmænd og Kameldrivere, fra Iran til Sortehavet, fra Bosporos og ind i Kavkasiens Blomsterdale.

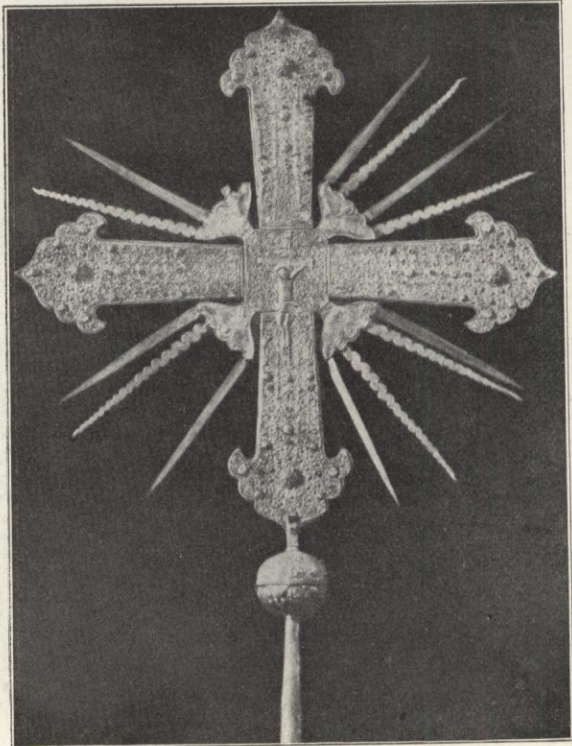
Kong Gaghik af Ani.

Armeniens Patriark, der i Dovin var trykket af muhammedansk Væsen, rejste sin Kirketrone i Ani. — Dobbelt lyste nu Staden.

Saadan skildrede Aristakis fra Lastiverta Bagrationernes Land og Folk i Lykkens korte Dage:

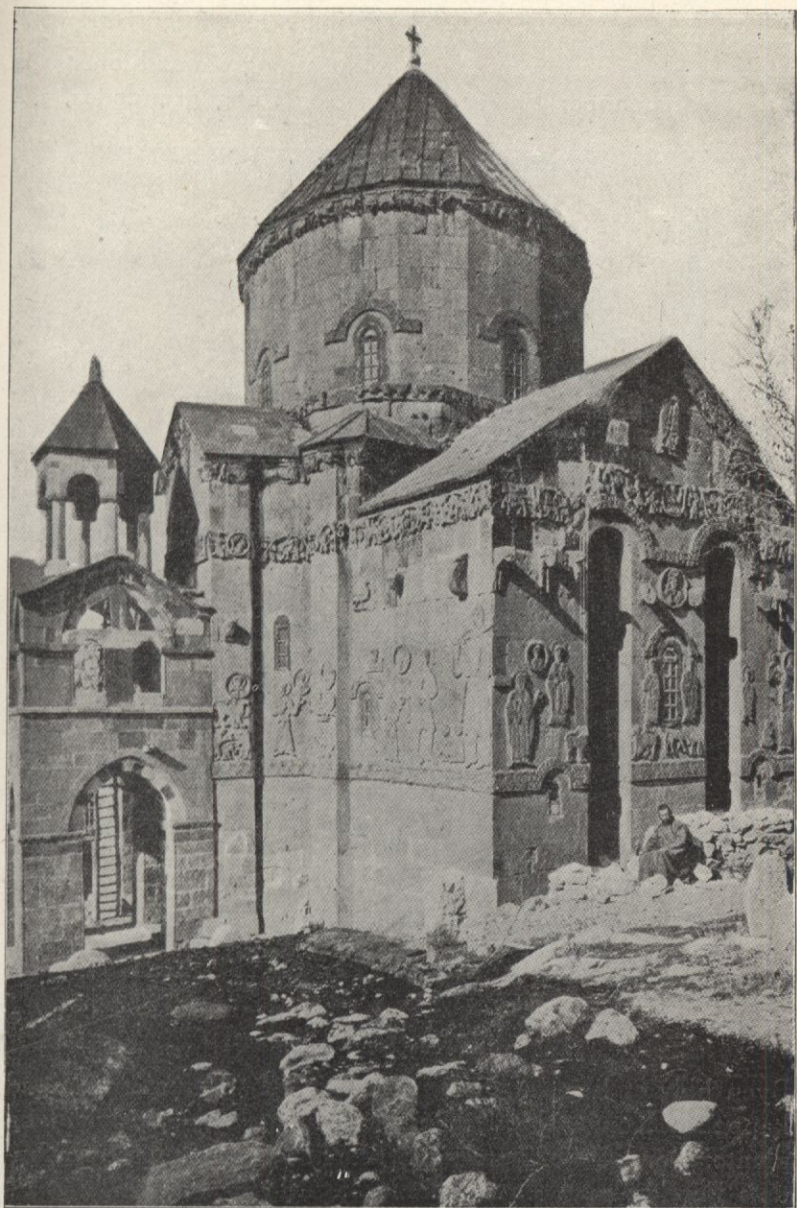
„Dette Land“, sagde han, „lignede for de gennemrejsende en lys og lykkelig Have, fuld af Planter og Buske, prydet af Løv, tynget af Frugt; paa Herresæderne saa man Fyrsterne hvile med lykkelig Mine; klædte i pragtfulde Farver lignede

de hele Blomsterbede om Foraaret, og man hørte kun Tale og Sang og glad Stemning, og Tonerne fra Fløjter, Cymbler og andre Instrumenter fyldte Sindet med Behag og stor Glæde; man saa de gamle sidde paa de aabne Pladser, kronede af deres ærværdige hvide Haar, og Mødre, der i Ømhed trykkede deres Børn til sig, som Duer der dækkede deres smaa Unger. Hvordan male de kærlighedsfyldte Ønsker og de ømme Flammer hos de nygifte, der hengav

Et Sølvkors fra Ani.

sig til deres Lykke. Lad os løfte vore Øjne helt op til Yppersteprestens Stol og op til Kongetronens Hvælving. Som en Sky, svanger med Aandens Naadegaver, lod Prælaten Livets Dugg regne ned over Kirkens Haver, hvis Mure som Vagt havde de Tjenere, der var viede ind dertil af ham selv. Og Kongen, naar han om Morgenen gik ud af Byen, var som den nygifte, der forlader Brudekamret . . . og ligesom Dagens Stjerne, der løfter sig over alle Skabninger, dragende alle Øjne mod sig, saaledes straaledede han i sine pragtfulde Skrud og under sin Krone, der var tung af Perler og tvang Alverden til at beskue ham med Undren, og hans Hingst i gyldent Tøj og Trense, der blinkede i Solens Straaler, blændede alles Øjne. . .“.

Kirken paa Øen Aghtamar (bygget ca. 1000).

Det var ikke alene Ani og Bagrationernes lille Kongerige, der blomstrede. I Nabobyen Kars, hvor en herlig Kirke byggedes, steg en Tid frem, hvor Videnskab og Kunst blomstrede i al Beskedenhed; Skoler af Navn og Rang grundedes, saa

Fra Kathedralens Indre.

Byen blev et lille Athen for sine Dage. I Artzruniernes Land kappedes Konger og Dronninger om at bygge, smykke og plante. Den gamle Storslægt i Siunik var glæden ud af Landets Førelse; men den udmærkede sig ved et offervilligt og fromt Sindelag; ikke faa Kvinder, Fyrstinder af Siunik, blev kendte som gode Armenierinder, bl. a. Bureg Siuni, der selv

førte Vaaben, Føde og Heste til Kejser Heraklius paa hans Tog mod Araberne; men især blev de navnkundige for deres rige Gaver til Klostre, deres Kirkebyggen. — Klostre og Kirker, levnede og i Ruiner, her i dette Land, fortæller om dets fordums Sind. Siden 7. Aarhundrede var Siunik Hjemstedet for Oplysning. Der opstod her et siden berømt Seminar i *Tatev*, hvor de unge Kirkens Mænd studerede.

Til den forunderlige Fremblomstring af skøn Arkitektur og rigt Handelsliv i Aandepustet mellem Krig og Rædsler, svarede ingenlunde de Mindesmærker, som Litteraturen har efterladt fra Bagrationernes Tid.

Den pludselige Strøm af bogligt Virke, der i det 5. Aarhundrede vældede frem, var bleven standset af de kommende Tidens Elendighed.

Munkene, der næsten var ene om at føre Pennen, var blevne indemurede i deres Klostre og stivnede i ensformig religiøs Digtning, der i Hymner og Sange udaandede det pinte Folks Himmeltro og Haab. Det blev en evindelig Gendigtning, kunstig og formel, men liden virkelig Poesi. Der søgtes slet intet Møde med Folket selv og dets Liv. Det var, som om de fromme skrivende vidste, hvad Himlen nu engang vilde høre, og slet ikke brød sig om, hvad Mennesker trængte til og frydedes ved. Forfatteren lod en rislende Strøm af Ord og Fraser flyde i et halv forstenet Sprog fra Grigor Oplyserens Tid; hertil kom ved Smitte fra Araberne en Flom af Rytme, en Selvberuselse i Ord og Billeder, men ingen Virkelighedstrang. Der findes dog en Hymne for Martyrjomfruen Hripsime fra det 7. Aarhundrede, med Stænk af Lyrik.

Bagrationtiden vakte atter Historieskrivningen.

Patriarken Johannes 5. (d. 931) skrev sit Lands Historie fra Syndfloden til Asjot 2' Regering 914. Det er mest et bibelsk-fantastisk Væv. Kun fra hans egne Dage dukker Virkeligheden frem og giver hans Arbejde Værdi.

Højere stod Thomas Artzrunis Værk: „Huset Vaspurakans Historie.“ Det er blandt den bedste Historieskrivning, Armenien ejer om 9. Aarhundrede. Endnu fyldigere og i renere Sprog er det gode, lille Arbejde af Stefan fra Taron om Bagrationerne.

Men den mest fremragende Aand, disse Dage giver, den eneste, der sprænger det Hylster, som den gamle Skole havde lagt om de digtende, var Grigor af Narek, omkring Aar 1000 levede han. Han var en Munk fra Vaspurakan,

opfostret i en af Datidens Klosterskoler. Grigor ejede sjælelig Udvikling, Dømmekraft og megen Kundskab. Som tyveaarig skrev han paa sin Konges Bud en Forklaring til „Højsangen“ saa lysende og ren, at den anses for et Mesterværk. Grigors Hovedarbejde af sand digterisk Værd er den Samling af Bønner og hellige Elegier, der i Armenien blot kaldes „Narek“ efter Forfatterens Hjemsted. Det blev for lange Tider et aandeligt Skatkammer for det ulykkelige Folk, der blæstes ud over Verden af Tyrkestormen.

Armeniens skønne Livseventyr endte i en Sammenstyrtning saa frygtelig, at kun Billedet af en rig og blomstrende Dal, der ødelægges og udslettet ved et rasende vulkansk Udbrud, kan

gengive, hvad der skete. — Den fredelige Tilnærmelse mellem Bagrationernes Armenien og Byzans havde sin Aarsag i det indelukkede Lands Trang til Havet. Dets stigende Handel, hele den livfulde Udvikling drev det fremadstræbende Folk frem mod Sortehavets byzantinske Kystlande, og her fik den græske Magtpolitik sit Tag i Armenien, kunde stille sine Vilkaar, knytte sine Forbindelser, købe, true og have Haand i Spillet for sin aldrig slukkede „Romervilje“, at underkue andre, men uden Roms Evne til at vinde og rejse de slagne.

Østrom havde en Tid Medbør, dets Vaaben bar frem. Stunden til at gribe ind var kommen.

Stenornamenter fra Ani.

Halvt med List, halvt med Magt lykkedes det Kejser Basilios at faa det største Omraade, den georgisk-armeniske Fyrst Davids Lande i sin Haand. David, der selv var en Bagration, havde haft Lykke til at samle et stort Rige lige indenfor de byzantinske Kyster. De omgav i en Halvkreds mod nord, vest og syd Anikongens lille Rige. I Ængstelse hyldede alle de armeniske Konger og Fyrster Kejseren, der i egen Person var kommen for at tage „Arv“ efter den myrdede Fyrst David. Kun Anis Konge, Gaghik I, holdt sig tilbage. Han var jo Armeniens Overkonge. Det glemte Byzans ham ikke. Det blandede sig i Tronstridighederne efter hans Død 1020, splittede en armenisk Hær og solgte i Foragt for de „kætterske“ kristne de fangne som Slaver paa Markedet i Trapezunt. Den ny og svage Konge i Ani søgte at formilde Basilios ved at tilbyde ham Kronen efter sin egen Død. Kejseren modtog dette Tilbud; men forud havde Kongen for at dække sig mod en forbitret Broder lovet denne Riget. Samtidig brugte Georgiens Konge Stunden til et uventet Angreb paa selve Ani, indtog den, lod den plyndre og tvang Landafstaaelser fra den magtløse Konge.

Under al denne Jammer faldt tyrkiske Krigerhorder over Landet, 1021.

Fra Persien ramte det tyrkiske Stormslag først Kongen i Vaspurakan. Han kunde ikke afbøde Slagene, Tyrkerne sprængte hans Modstand, plyndrede og ødelagde vidt omkring. Fortvivlet overgav Kongen sit Rige til Byzans, der var ved at kue og hærge i nord, og modtog istenfor Sebastia-omraadet vest for Armeniens Grænser. Flere Hundrede Tusinde Armeniere forlod deres Fædreland, en Tredjedel af det hele Folk, og vandrede med deres Konge til Lilleasien, 1021.

Det var netop byzantinsk Politik, at kue Armenien, tømme Landet for dets Folk og selv tage Styret i disse Egne som i en overgiven Fæstning.

Tilbage som frit Omraade var nu kun Riget Ani.

I Østen var Tiderne skiftede om. Istedendfor det mægtige Bagdaderkhalifat, der havde Herredømme eller dog Indflydelse over hele Forasien, istedenfor arabiske Statholdere med rige Midler og Sammenhæng med en Ring af fælles Kræfter

og Vilje mod den kristne Verden, sad nu en vissen og magtløs Hersker i Hovedstaden, en Bold i Hænderne paa sin egen tyrkiske Livvagt. Allevegne undergravedes Emirenes Magt af de stadig tilstrømmende Tyrkeskarer, der fandt jævne Veje og aabne Døre til Stillinger og Rigdom ved de vaklende Smaahoffer.

Iran opløstes. Arabernes Herlighed var slukket. Som drevne af Stormvinde væltede de tyrkiske Nomader ind i det værnløse Land. Over Khorasán og Gilan, over Ruiner og Ødelæggelse buldrede Skarerne mod vest.

Irans Guds, Ahura Mazdas frygtelige Forudsigelse gik i Opfyldelse:

„Retfærdige Zarathustra! Jeg vil kundgøre dette: Tegnet paa, at dit tusindaarige Rige lakker mod sin Ende, at den værste Tids Kreds vil være nær, skal være det, at 100 Slags, 1000 Slags, 10.000 Slags Djævl med flagrende Haar, Vredens Æt, vil falde ind over Iran, kommende østerfra. De vil brænde og ødelægge alt: Land, Formue, Adel, Herredømme, Religion, Sandhed, Velvære, Sikkerhed og Glæde og alt andet lykkeligt — og de vil herske ved Tyranni og Underkuelse.“

Islams faldende Banner løftedes af en ny Krigerhaand. *Tyrkernes Dag var kommen.*

Ingen forstod helt, hvad der gik for sig. Byzans mindst af alle, det stirrede blindt mod sin egen Fremtids Bøddel. Man var i Konstantinopel bleven vant til disse forløbne, uordnede Horder, der brusede som Skum og opløstes som Sæbebobler. Denne Gang var det anderledes.

Disse Tyrker fra Centralasiens Stepper og Altaibjærgenes Fod var som et nyt Arabertog, mere raa, ligesaa griske, ligesaa viljefaste og endnu mere grusomme end Araberne. Deres Udseende forfærdede. Krøniken skildrer dem som mærkelige Væsner; de var skidne, stinkende Nomader med langt, flagrende Haar, væbnede med dødbringende Pile red de deres magre, tottede Heste. Det var som en Flod af Staal og Pile, der flød over sit Leje. Tyrkefolkene fulgte Græsgangene. Bag Heste og Pile førte de Hjorder af Faar, Geder og Kameler og tilsidst Kvinder, Børn og Oldinge og plumpe, knagende Vognrækker med Byttet. Ustandseligt drog de fremad. Noget egentligt „Hjemland“ søgte disse Umennesker ikke, blot Blod og Bytte, ny Plyndring, ny Nydelser.

Det var ingen Krig, blot en urokkelig, graadig Fremtrængen. Først langt om længe, ved Lilleasiens Vestkyst standsede Toget overfor det kejserslige Konstantinopel.

Det var disse Menneskeuvejr, Armenien nu maatte taale. En Gang eller to lykkedes det med alle kristne Kræfter samlede i frygtelige Slag at standse Tyrkefloden. Men Kampen blev utaalelig, umulig som mod en endeløs Græshoppe-sværme. Bølge paa Bølge af Staal og Menneskefraade skyllede Forsvaret bort. Modsat alle tidligere Nomadesværme forstod Tyrkerne at fæstne deres Erobringer, aldrig lade Tilbagevejene blottede. De var som et Hav, der hugger en Kyst itu og selv breder sig, hvor Kysten giver efter.

Rædsler uden Tal og uden Navn ledsagede disse Udryddelsestog. En Høvding, vist en Kurd, lod saa mange kristne slagte over en gravet Fure, at han kunde bade sig i Menneskeblod til Halsen, og han gjorde det.

Tyrkernes Storhøvding, paa arabisk „sultán“, Toghrul Beg, Sønneson af Seldjuk, havde grundet et nyt Dynasti. Hele Nordpersien var hans; han higede efter Khalifens Sværdmagt, efter at blive alle Fyrsters Fyrste.

Denne Alvorstid brugte nu Byzans til at sluge det sprængte Armeniens sidste frie Omraade. Næppe var Kongen i Ani død 1042 og hans Søn Gaghik II kommen paa Tronen, før Byzans krævede den i Følge Overenskomsten med den døde Konge. Stormænd og Adel nægtede at anerkende dette aftvungne Løfte og hævdede med Magt Landets Frihed, og samtidig maatte det rystede Rige holde Tyrkerne fast i Bjærgpasserne mod øst. Men Kejseren underkøbte armeniske Storherrer, lokkede Kong Gaghik til Konstantinopel, fængslede ham og tvang ham til Tronfrasisgelse mod at indrømme ham en ussel Landstrimmel nær Kaisarie. Med Magt toges nu Ani fra de trodsende Indbyggere — og endelig vajede Byzantinerbanneret over hele Armenien 1045.

Men det blev kun for en stakket Tid.

Byzantinerstyret søgte med urolig Hast at naa sin gamle Yndlingsplan, at kue Armenien, slette dets kætterske Kirke ud ved at tvinge Patriarken til Overgivelse og tugte til Lydighed dets stridbare, egensindige Adel. Ingen fremragende

Herre var i de Aar sikker paa Liv og Frihed fra Dag til Dag og Hadet mellem Grækere og Armeniere blev dybt.

Alt imedens gik det tyrkiske Rovtog frem. Erobringen gik for sig som tunge Kølleslag, det ene efter det andet. Kejserriget formaaede ikke at standse Erobrerne. De byzantinske Hære blev slaaede, selve Overanføreren fanget og solgt som Slave. Hele Nordomraadet vaklede og faldt. Erzerum faldt, Sebastia faldt, Nord- og Østkavkasus røg og brændte, Van hærgedes, og Syd-Armenien laa ogsaa snart i Tyrkerædsler. Langs alle Veje, over de uhyre Sletter gik de tyrkiske Vogn- tog med Bytte og Slaver.

Saa slog omsider Anis Time. Toghrul Beg var død 1063 og efterfulgtes af et Rovdyr i Menneskeskikkelse, Alp Arslan, „den tapre Løve“. Han hærgede og brændte; Byerne aabnede i Bøn om Skaansel deres Porte. Kun Ani lukkede sine. Under byzantinsk Banner stod en Armenier, Bagaret, for Styret. Efter en kort og fortvivlet Modstand brød Tyrkehæren ind, og en skrækkelig Ødelæggelse fulgte; Tusinder omkom; hvad der kunde, søgte at fly. Kirkerne med Skarer af ulykkelige brændte som Martyrbaal, 1064.

Den samme Aristakes, der saa barnligt straalende skildrede Anis Lykke, skrev om dets Undergang: „Vore Byer blev ødelagte, vore Huse brændte, vore Paladser stak man i Flammer, vore kongelige Sale forvandlede til Aske. Mændene blev dræbte i Gaderne og Kvinderne slæbte ud af Husene de spæde Børn knuste mod Stenene, og de unge Knøses smukke Ansigter slaaede itu, Jomfruerne tagne med Vold og de gamles hvide Haar tilsølede af Blod, deres Legemer slængte hen ad Jorden.“

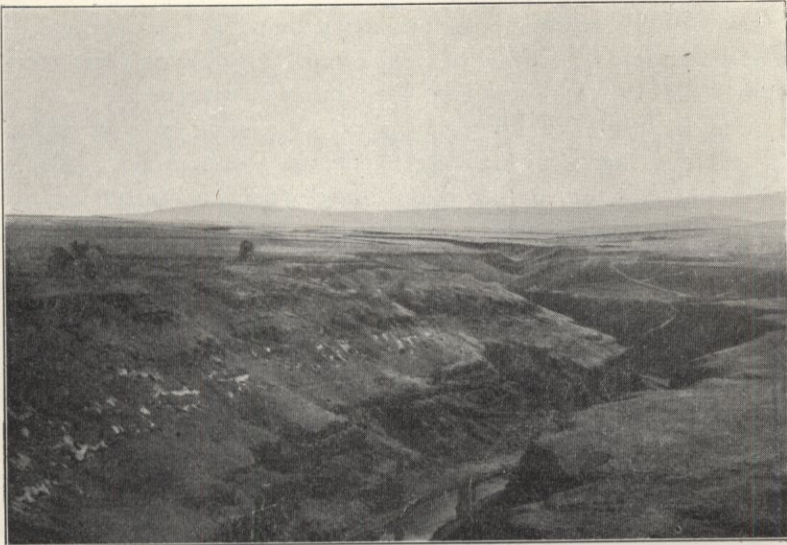
Med vældigt Bytte drog Alp Arslan til sin Hovedlejr ved Araksfloden. Det store Sølvkors fra Anis Cathedral blev lagt som Tærskel for Allahs Tempel i Nakhtjevân.

Ani rejste sig aldrig mere.

I tyrkisk og kurdisk Haand, en Tid i georgisk, sygnede den lemlæstede Stad, indtil et Jordskælv langt hen i Tiden (1319) forvandlede den til en fuldkommen Ruinhob, og alt Menneskeliv forsvandt.

Selve Stedets øde Ro, der sjældent forstyrres af en strejfende Sjakal, de brudte, smuldrende Bygningers Ynde, Cathedralens ædle Alvor, de mægtige Fæstningsmures Styrke,

alle disse Minder om, hvad der éngang var, og hvilken Vægt af Vold og Ondskab her har raset, giver den rejsende et smertefuldt Indtryk af, hvad der her er lidt, og hvad der er tabt.

Kløften ved Arpafloden, hvor Ani laa.

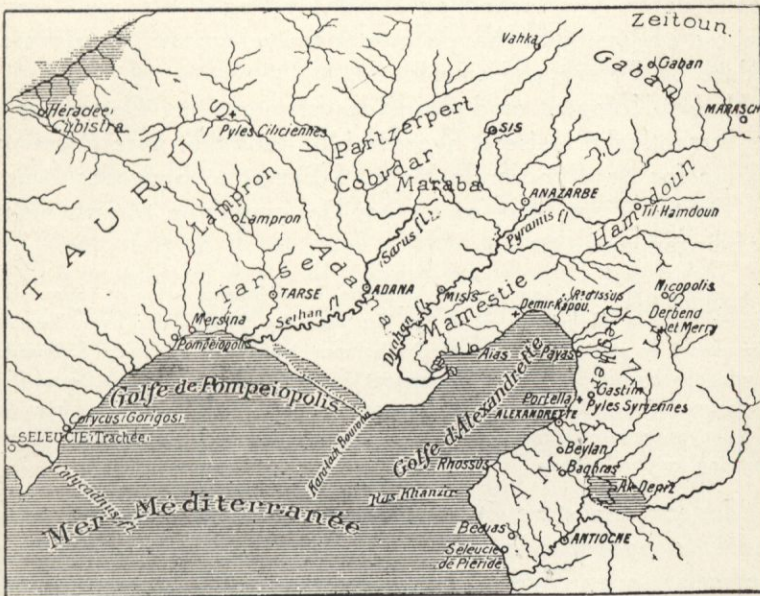
Saadan gik Stor-Armenien under. Bagrationernes Rige blæstes til alle Sider. En stor Del af Befolkningen flygtede til Krim og derfra til Polen, andre ind i Lilleasien og Tusinder, særlig den armeniske Adel, vendte Flugten mod Taurus og Kilikien.

Tyrkemasserne væltede frem. Kaisarie faldt, Pontos erobredes, Byzans veg og veg, og de kristne saa Mørket for sig. Den sidste Sultan, der holdt Seldjukriget sammen, Melek Sjà, var af mildere og menneskeligere Sind. Han søgte at hjælpe og bøde paa Ulykkerne; men ved hans Død faldt Riget i Stumper, og Forvirring, Hunger og Sygdom raadede. Ny Skarer drev bort, mange mod Kilikien, hvor armeniske Fyrster var ved at samle et Rige. Adskillige opgav Kristentroen og tog for Liv og Velfærd Islam — og druknede i den, — eller de gemte sig i Bjærgene og forvildede; de blev „Kurder“, flød i ét med disse raa Bjærghyrder.

Selve Katholikós, Armeniens Patriark, blev landflygtig. Han søgte med Strømmen af armeniske Stormænd til Taurusbjergene og slog sin Bolig op i Zamenta, for 100 Aar senere at ty ud til de vildsomme Bjærgkløfter ved Romkla. Først i 1293 rejstes Kilikiens Kirkekrone i Sis. Tilbage til Araratlandet, til Etjmiadzin, naaede Patriarkerne først langt hen i det 15. Aarhundrede. Dér staar Tronen nu.

Denne frygtelige Udvandring og Oprivning af den kristne Befolkning lagde store Strøg af det gamle Armenien øde og aabnede Adgang og Boplads for de senere Aarhundreders islamitiske Indbyggere i Armenien. Folkesammenhæng og passiv Styrke var brudt, og selvom det varede længe endnu, inden muhammedansk Indvandring blev stærkere i Tal end Landets Børn, blev armenisk Jord nu til et Bytte for hver Røver. I det 14. Aarhundrede, efter Tatarlægderne, beboede Armenierne kun som smaa og store Øer, forbundne med Brede eller smalle Landbroer, eller helt omflydte af Islams voksende Sump. Fædrelandet syntes at opløses og synke under Folkets Fødder.

IX.
 NY ARMENIEN
 ARMENO-KILIKIEN

Det kilikiske Armenien. Efter Morgan: Historie du peuple Arménien.

Det er sikkert ellers ukendt i Verdenshistorien, at et bosciddende Folk, der i umindelige Tider har haft Hjemsted, dyrket, bygget, digtet og haabet i sit Land, efter et sønderknusende Nederlag, hvor alt tabes, Styre, Rigdom og selve Jorden, medens Folket i Flugt splittes ud over Verden, dog har Livskraft og Mod til at bygge sig et nyt Fædreland op fjernt fra det tabte.

Det var dette Vovemod, Armenierne ejede.

I 300 Aar holdt de deres nationale Banner oppe over Kilikien, grundede midt under endeløse Kampe og i en sydende Ring af Fjender et Kongerige dèr, som vel omsider segnede og skylledes bort, men ikke uden at efterlade sit Spor i Verdenshistorien og et endnu dybere i armenisk Folkesind.

De Storslægter og talrige Adelsmænd med deres Husstande og undergivne, der efter Vans og Anis Fald dreves i Landsflugt, maatte for Livets Skyld søge nyt Hjem og Brød, hvor de kunde finde det. De armeniske Herrer kendte fra gammel Tid til Fremmedtjeneste. Deres Trang til voldsom Selvhævdelse, deres Frygtløshed og Eventyrlyst og de stadige Kampforhold i Hjemlandet havde gjort dem velegnede til Friskarere og Førere af Lejesoldater.

Under Kampen mod Nomadesværmerne fra Østen søgte de byzantinske Kejsere, hvor de blot kunde, at gøre Passerne trange for de plyndrende Hobe. I Bjærgene byggedes Værn og Fæster; disse blev for en stor Del overgivne til armeniske Befalingsmænd.

Under de stadige Kampe med Araberne, hvor Østrom søgte at værne sine Kyster og rige Kornlande nord for det arabiske Syrien, dèr hvor Taurusbjærgene i en skarp Bue som en Dobbeltmur lukker for det indre Lilleasien, havde den byzantinske Front længe søgt at hævde sig, og her laa i stort Tal murhegnede Borge i de yppige Bjærgskove over Pasvejene; ogsaa her var det hyppigt armeniske Herrer, som var i Tjeneste. Herren i en saadan Bjærgfæstning kaldtes isjkhan.

Medens den store Strøm af de flygtende Armeniere søgte ind i de nyoprettede armeniske Lenslande ved Kaisarie og Sebastia, inden Tyrkestormen ogsaa fejede dem bort, faldt det rimeligt, at en hel Del af de store Herrer med Slægt og Følge søgte ned til Taurusbjærgene; det var delvis Egne, som før i Tiderne havde hørt Armenien til, og hvor endnu et svagt Islæt af Landsmænd boede, især om Eufratflodens øvre Løb i Landskaberne Melitene og Sophene.

Forholdet til Byzans var for de fleste Underkastelse uden Vilkaar, blot for Livets Skyld; men i Hjærterne gemte mange af de armeniske Herrer et bittert Had. Med Rette mente de, at deres Ulykke var bleven saa frygtelig, fordi byzantinsk Politik bagfra havde lammet den Kraft, der ellers kunde være

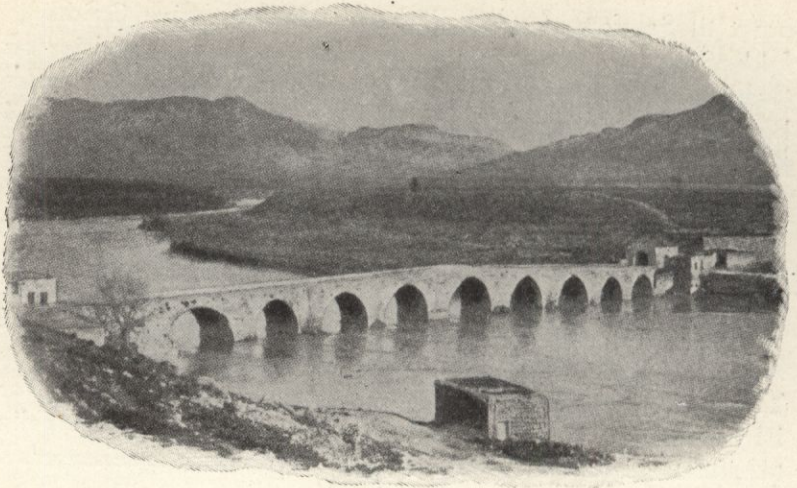
brugt til Selvforsvar mod Tyrkerne. Denne evige Gnidning, fuld af Uvilje og gensidig Miskendelse mellem Armenier og Græker havde forlængst slidt den kristne Samfølelse tynd. Byzantinsk Sammenvævning af Kirke og Statspolitik, hvor Kirkens Indflydelse brugtes for at fremme Rigets Magt, hvor det at høre til den græske Kirke, var det samme som at være Græker, førte til, at ethvert kristent Folk, der kom i Berøring med Byzans, maatte værgе sin Kirke for at bevare sin politiske Tilværelse. Uden Naade ødelagde Byzans under Kampe med Armenien dets Kirker og jog Munkene ud af Klostrene. Altid øvede de græske Myndigheder i deres Kreds Tryk og Forfølgelse mod de derboende Armeniere. Der var i byzantinske ledende Lag ingen kristelig eller menneskelig Medfølelse med Armeniens Undergang og Anis Ødelæggelse. Det var Guds Straf over trodsige Kættere.

Armenierne svarede igen, og med al deres benede Kraft holdt de det græske Væsen fra sig, søgte overalt, hvor de fik Magt at rejse deres egne Kirker og indsætte Biskopper, saa Armenierne, der ved byzantinsk Politik sprængtes ud over Riget, dannede smaa, haardtlukkede Samfund inde i Riget, til Forargelse og Uro for Grækerstyret.

Det kunde derfor nok forstaaes, at der i den Flok af armeniske Herrer, som drog mod Taurus og de kilikiske Bjærghang, rejste sig Stemning for i disse Klippeslotte at grunde sig en fri og uafhængig Tilværelse.

En stolt og trodsig Høvding, Rupén, vist af Artzrunislægten, brød Vejen her. Han rejste Oprørsfanen mod Byzans, 1080. Den indestængte Harme fik Luft, og en Skare af Landsmænd stod om ham, de nølende blev tvungne med.

Nedenfor Partzerpert „Bjærgslottet“, hvor Rupén havde sin Rede, bredte Kilikien sin Slette. Hegnet i vest, i nord og i øst af de høje Bjærge, men med bred Aabning mod syd til Middelhavet, hvor gode Havne indbød Skibsfarten, laa dette rige Land gennemstrømmet af kraftige Floder. Denne skønne østromerske Provins, hvor Palmer og Myrtelunde smykkede Landskabet, var paa den Tid næsten øde Land. Araberne havde plyndret allevegne, drevet Befolkningen bort som Slaver og efterladt talløse Brandtomter. De Mennesker, der var

Missis (Mopsueste) i Kilikien.

tilbage, Grækere, Syrer og Jøder, boede usselt i de sammenstyrkede Byer. Markerne laa mest udyrket hen. Oppe i Bjærgene, nær de faste Slotte, hvor hist og her en byzantinsk Herre hævdede sig, drev forvildede Dalboere om med Flokke af Faar og Geder.

Kilikiens Lavland ved Cydnusfloden.

Uden at møde alvorlig Modstand bredte den armeniske Høvding sit Herredømme over Landet, kaldte Landsmænd til sig i Tusindvis og byggede et fyrsteligt Dynasti op. Hans Efterfølgere fik Tag i Pasvejene mellem Havet og Lilleasiens Indre og derved i Indtægterne ved Opkrævning af Vare- og Toldafgifterne fra Kilikiens Havne, især fra den betydeligste, Aïas. Det blev Kilden til Rigdom og Magt for disse kilikiske „Baroner“, som de siden kaldtes.

Omsider blev alt dette Østroms Kejser for broget. Næppe havde Byzans knust armenisk Selvstændighed i Rigets østlige Udkanter, før der steg et nyt Armenien frem i en langt mere livsvigtig Del af Riget som en Flænge gennem Statslegemet. Rimeligvis havde det set mørkt ud for Baronernes lille Rige, der straks kom i bitre Kampe mod Tyrkehorder, om ikke en Verdensbevægelse havde frelst det.

Det var det første Korstogs Tid. Korsfarerhæren kom til Kilikien 1097. Gotfred af Boullion, Raymond af Toulouse, Bohemund og Tancred med en umaadelig Skare af Troskæmpere. Hæren, siger Krønniken, talte 500.000 (?).

Armenierne saa straks en Ven i Korsfarerhæren; thi den havde de samme Fjender som de selv. Krigstoget gjaldt de vantro, Tyrker og Arabere skulde drives ud af de gamle kristne Lande; men de frankiske Riddere forstod hurtigt, at de havde en maaske endnu farligere Fjende i det østromerske Rige.

For den græske Stat var denne mægtige Bevægelse en stor Modbydelighed, en kættersk og farlig Kraft, der kunde ødelægge langt mere, end den kunde oprette. Sejrede Korsfarerne, vilde de ikke være til at faa ud af Riget igen, og led de Nederlag, vilde Forfølgerne tynde haardt paa Østrom. Derfor var byzantinsk Politik snart klar over sin Stilling til Korstogene. Den ønskede at slide de to Fjender itu mod hinanden og stadig vaage over, at ingen af dem blev for mægtig; kun saaledes kunde en Ulykke vendes til det gode for Byzans.

Armenierne haabede ved Korsfarernes Hjælp at frigøre sig helt for begge deres Fjender. De hilste med Jubel de kristne Kæmper og hjalp dem med alt, Fødemidler, Heste, Vaaben,

Krigere og Førere over Bjærgpasserne, alt gav de, og det er sandt, at det første Korstogs gode Udfald, Jerusalems Indtagelse, væsentlig skyldes det kristne Armeniens Hjælp; det var ogsaa en armenisk Kriigerdaad, som bragte Antiochia i Korsfarernes Haand. Frankiske og armeniske Herrer kunde helt godt sammen. De vesterlandske Ridderes Væsen svarede langt bedre til armenisk Herrevæsen, end byzantinsk Hof og Embedsadelens Livsform.

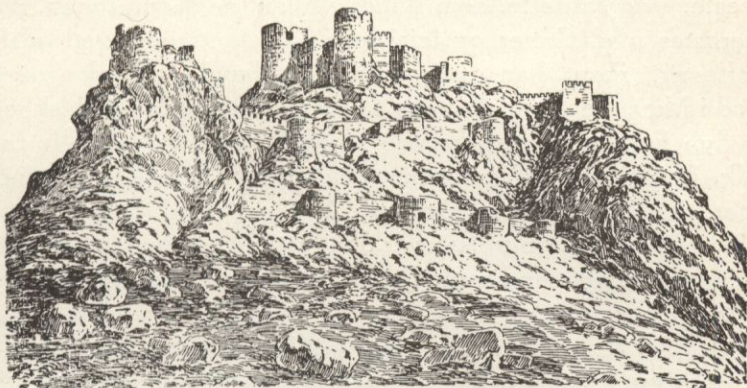
Frankernes barske, aabnemundede Natur, snar til Hug, led ved fine Orddrejninger og Had til al Theologi, var af samme Bjærg- og Landrace som Armenierne var skaarne ud af.

Der kom snart mange Forbindelser i Stand mellem Vesterlændinge og Armeniere. De fornemme Riddere tog Armenierinder til Ægte, selve Gotfreds Broder, Balduin, Fyrste i Edessa, fik den regerende Baron Thoros Datter til Hustru. Korsfarerne øste Hædersgaver og Ærestitler ud over de armeniske Herrer, og Thoros var ikke sen til at bruge Skæbnens Smil. Han drev de sidste byzantinske Herrer ud af Landet og fik den senere armeniske Hovedstad Sis i sin Haand og dermed hele det rige Midtland. Baronon grundede Klostre, byggede Kirker, kaldte armeniske Kolonister til og gjorde Herredømmet fast. Kilikien begyndte saa smaat at blive et armenisk Land. Selve Patriarken, Flygtning fra Storarmenien, rejste sin Tronstol ude i Kilikiens stejle Bjæрге.

Men samtidig maatte Baronon kæmpe med de seldjukiske Tyrker, der nord for Bjærgene i Konia havde grundet et kraftigt Rige og stadig gjorde plyndrende Indhug i Kilikien. Nu begyndte den lange, aldrig standsede muhammedanske Belejring og talløse Plyndringer, der maatte udholdes med al deres Uro og Rædsel, medens Riget førte sin Forsvarskamp mod Byzans, og som eneste „Ven“ havde de skiftende og urolige frankiske Riddere, hvis Venskab kølnedes slemt, alt som de blev klare over, hvor lille og spinkel Armeniens Slagkraft i Virkeligheden var.

Dette Magtspil, ført af nogle indbyrdes uenige og fejdende Herrer, ofte uvillige til at bøje sig for deres Baron, er nærmest gaadefuldt; kun den Evne, de havde til at taale Nederlag og Savn og med spændig Kraft rejse sig i lysere Tider,

kan forklare dette armeniske „Riges“ 300 aarige Bestaaen. Til Tider syntes alt tabt. Sletlandet var taget tilbage af Byzans, og i Udkanterne hærgede Tyrkerne, „Armenien“ var kun én eller to befæstede Byer, en Borg ved Havet og en Skare Herrer med deres Krigere, der gemte sig i de barske, uindtagelige Bjærgtaarne med undergivne, Hjorder og Forsyninger bag Mure og stejle Bjærghang.

En Bjærgfæstning i Kilikien. (Efter Morgan: Histoire du peuple Arménien).

Men en „Solstraale“ bragte Mod og Magt tilbage.

Den byzantinske Statsstyrelse havde for at bevare et Skin af sit Overherredømme fundet sig i at anerkende den armeniske Baron som Rigets Vassal, men pønsede kun paa hans Undergang.

Selv ude af Stand til at føre det dræbende Stød mod den besværlige lille Stat, drev Byzans ved Guld og Ophidsning Tyrkerne til dette Hverv, og frygtelige Blodfurer pløjede de tyrkiske Krigsspand under den byzantinske Guldspisk. Men i deres massive Hensynsløshed plyndrede Tyrkerne tit byzantinske Lande, naar de først var i Vaaben, saa denne rænkefulde Politik hævnede sig. Undertiden gik Byzans i sin Underfundighed saa vidt, at det søgte at ægge Korsfarerne mod Armenierne for derved at rive en Støtte fra dem begge. Det lykkedes undertiden ved den Uro og Skinsyge, der opstod særlig om Herredømmet over Pasvejene fra Kilikien til det frankiske Rige omkring Antiochia.

En Tid lang ligefrem herskede i Kilikien, 1170—75, en lumpen Overløber til Islam, en forbitret Broder til Baron Thoros, Mleh, der som en ond Aand for frem mod sine kristne Landsmænd. Byzans saa til med Velbehag.

Men denne Politik's Bagslag kom snart over det østromerske Rige.

Ved dets Kryben for enhver mægtig Islamit, selv de skamløseste, svigefuldeste, som Kildj Arslan, en Koniasultan, der overøstes med Gaver og fejredes i Konstantinopel ved ødsle Hoffester, skønt han paa troløs Vis havde udgydt græsk Blod i Mængde, lærte Byzans Tyrkerne grænseløs Gridskhed og dyb Foragt for den kristne Verden. Tyrker, som alle raa Folk, forstaaer to Ting: stærke Vaaben og ubøjeligt Retssind. Ingen af de Ting ejede Byzans.

Korsfarernes Forbitrelse over den tvetungede, undergravende Byzantinerpolitik endte med et Brud og en Krig, der næsten knuste Østrom.

Hele dette Tidsrum i Orientens Historie, hvor Korsfarerne blandede deres oprindelig rene Vilje ind i et Væv af Magtkampe og Forviklinger, til de selv fornædredes, er med al sin hede Romantik en næsten uopredelig Knude af Vold og Svig.

Der er hos alle kun ét, de vil, én Politik: en kynisk Egennytte. Alt bruges: aaben Krig, brutale Overfald, Snigmord, Smiger, Kryben, Løgn og Bedrag og en forfærdende Grumhed mod den slagne i Haab om helt at uskadeliggøre ham. Ingen er virkelige Venner, ingen virkelige Fjender. Der er ikke synderlig Forskel paa de kæmpendes moralske Værd.

Byzans førte an i Legen. Denne hensmuldrende, syge Stormagt, paa hvis gamle Omraade hele Kampen udspilledes, og som aldrig opgav sin Herskerdrøm, udnyttede hver Blottelse hos Modstanderne og søgte at opslide dem mod hverandre, købte, hidsede og skubbede paa.

Korsfarernes Saga var et Spind af indre Kampe og Modsætninger. Den skønne, fælles Korstogsvilje opløstes i Orientens Hede og Lys. Hver Ridder- og Fyrstefamilie søgte sit eget og snævrede ind.

Armeniens Stormandsflok, der havde bygget sig sine Ørnereder og kæmpede for sin egen Tilværelse midt i et fremmed Land, hvirvledes ind i denne Kampring, hvor hvert Fejltrin kunde koste deres skøre Stat Livet. De lærte at være smidige og hurtige til Spring.

Ved Siden af alle andre, med fælles Front mod dem alle, stod det store Islam, den vældige Indbryder paa hed, historisk Jord. Trods sin indre Splitelse, er der dog mere Enhed, mere Fællessind i denne Troshær end mellem den raa og kortsynede vesterlandske Krigerskare og de kristne Trosfæller i Østerland.

Islams overlegne Selvtillid og foragtfyldte Grumhed mod de kristne gav en Sikkerhed i Maal og Midler, som Modstanderne savnede.

Det blev umuligt for den armeniske Fristat at hævde sig med aaben Front til alle Sider, den maatte have en Magt at læne sig til — Byzans eller Vesteuropas Ridderskab! d. v. s. Konstantinopel eller Rom — ellers vilde den spinkle, lille Magt blive malet itu; thi det trak snart op til Kamp paa Liv og Død mellem Korsridderne og Østrom.

Det kritiske Punkt indtraadte, da Sultan Saládin af Ægypten erobrede Jerusalem fra Latinerne 1187 og truede de smaa Ridderriger i Syrien. Det bragte det 3. Korstog paa Fode.

Tysklands Kejser, Fredrik Barbarossa, Frankrigs Konge, Philip August, og Englands Richard Løvehjerte tog Korset, og det mægtigste Tog, der nogensinde gik mod Islam, styrede frem 1190.

I Kilikien sad Baron Levont II, Byzans' Vassal, den højst begavede af alle Rupéns Efterfølgere. Den onde Luft mellem Korsfarerne og Østrom slog ud i Lyn. Richard Løvehjerte, der var krænket over sin elskedes lumpne Medfart ved hendes Stranding paa Kypem, og som alle store Vesteuropæere overbevist om byzantinsk Rænkefuldhed, sejlede løs, erobrede Kypem og grundlagde her et latinsk Kongerige, der gav Korsfarerne Sikkerhed paa Havet og Armenierne mere Albuenum.

Kejser Fredrik tilbød Levont en Kongekrone for at vinde ham. Derhen sigtede Levont, han vilde en fri, armenisk Stat; men han tøvede med at modtage denne farlige Gave, der med det samme vilde betyde Oprør mod Byzans.

Hvor bittert end Forholdet til Grækerstyret og Grækerkirken var, gamle Baand knyttede dog Armenierne ad mange Veje, historiske og kulturelle, og ved Familietraade til den græske Verden — at glide bort fra den og over mod det latinske Rom gav et Kuldegys i armeniske Sind.

Armeniens Trone skulde genrejses, men hvordan?

Tanken om et snævert Forbund med Byzans var ikke den nærmest græsk opdragne Baron fremmed. Den gamle Drøm om et kristent Armenierrige som Fæstning for Byzans mod Islam drog ham mod Grækerne.

Et armenisk Rige fra Middelhavet til Kaukasus, Tyrkerne drevne ud af Lilleasien ved fælles Hjælp og alt Landet vesten for Armenien i et venligsinde græsk Styre, dæmrede for Levonts Fantasi.

En Tid laa Kilikien i Vaabenlæ, Levont gav sig i Underhandling med baade Konstantinopel og Rom. Først og fremmest var det et kirkeligt Spørgsmaal i hine Tider.

Men den taabelige byzantinske Kirkepolitik ødelagde alt. De Indrømmelser, Konstantinopel krævede, var umulige at gøre. Grækerne vilde Armenierkirkens Udslettelse — den samme stive Fordring, som Armenierne kendte altfor godt.

Levont vendte sig nu til Rom. Her saa den kloge Pave Clemens med Glæde dette Skridt. I Vesten havde man opgivet al Forsoning med Byzans. Man vilde nu dets Undergang. Et stærkt, latinsk Kongedømme, istand til at støtte Korsfarerne, var just, hvad man ønskede. Paven stillede derfor lempelige Vilkaar for Armeniens Optagelse i Romerkirken og en Kongekrone til Levont.

Trods Uvilje og stærk Modstand indenfor den armeniske Gejstlighed, gik Levont ind paa disse Vilkaar — og indledte dermed den Strid, der under mindre kloge Styre og en heftigere latinsk Aand hos Fyrsten splittede Folket og omsider undergravede Staten.

Folket holdt paa sin Kirkeform som et Klenodie, som den sidste Planke, der skulde bære det over de dødbringende Stormfloder, det blev udsat for.

Pavens Udsending overrakte den armeniske Patriark den kongelige Krone, og Patriarken indviede og kronede Levont til Konge under Navnet: „Levont I, Konge af Armenien ved den romerske Kejsers Naade.“ 1199.

Dermed var Armenien blevet et Len af det romerske Rige. Alle Forhold til Byzans var brudte.

Kejseren der gjorde ingen alvorlige Indsigelser af Frygt for en Krig med Korsfarermagterne; men han havde forud paa ægte byzantinsk selv sendt en Kongekrone til Levont, ledsaget af disse Ord: „Sæt ikke den Krone paa dit Hoved, som Romerne har givet dig; thi du er meget nærmere ved os end ved Rom!“

Som et Led i Korsfarerfyrsternes Verden, blandede Levont sig nu paa ofte blodig Vis i deres indbyrdes Kampe om Slægt og Tronarv. Den ledende armeniske Overklasse kom med ind i dette flimrende, romantiske Ridderliv, som opelskedes af Korsfarerne i Orientens Sol og Farver, og vesterlandsk Stænk af Følelse og Tænkning befrugtede armeniske Sjæle.

Dog sørgede Levont altid for sin armeniske Slægts Interesser og Magt. I Antiochia kom en Slægtning af ham paa

Levont I's gyldne Segl.

Tronen. Snart var han Ven, snart Fjende med de mægtige Ridderordner som Tempelherrerne, snart var han banlyst, snart toges han igen op i „Faderens Hus“ som den fortabte Søn. Levont slap heller ikke helt for sin Forbindelse med Grækerne, selv efter Konstantinopels Fald og Østroms Erobring af Frankerfyrsterne ved det 4de Korstog 1204. Han knyttede Familiebaand med de splittede kejserlige Ætlinge.

Levont var en snild og kraftig Fyrste. Han søgte at omordne sit Riges indre Bygning efter frankisk Skik, indførte Riddervæsen og tog selv Ret til at slaa til Ridder; han forlangte paa vesterlandsk Vis Hyldningsed af sine urolige Lensmænd og søgte ved dette Glimmervæsen at fæstne

Baandet mellem Adel og Trone. — Men i de vigtigste Bjærgslotte satte han europæiske Høvedsmænd, de var lettere at holde til Pligt og Lydighed.

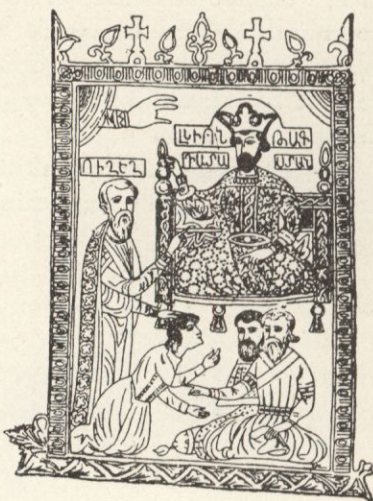
Det blev en Rejsningstid for Landet, den eneste Lykketid. Her i Kilikien kunde de armenske Gaver for Handel glimre. Syd og nord krydsedes her; Europas Storhandlere, Aragoner, Genuesere og Venetianere søgte herhen, hvor de var midt i det asiatiske Væv og dog i et ordnet og kristent Land med gode Havne og Mennesker med Kendskab til den halve Verden og Forbindelser dybt inde i de islamitiske Lande.

Armenierne kunde føre Karavaner; de kendte Priser i øst og vest, Tilbud og Efterspørgsel; de kunde ad knudrede og ukendte Veje naa Steder og Personer, som ingen andre fandt frem til.

De havde deres Flygtninge, deres aabne og skjulte frafaldne, allevegne; de havde i meget Lighed med den tidligste Middelalders Jøder; men desuden ejede de en anerkendt Stat, en kristen Kirke, en Fyrste, Adel og Ridderskab — det gav alt Tillid.

Kilikien blev et Slags Verdenscentrum for Handel. Østens og Vestens Produkter opdyngedes i de gode Havne og faste Byer. Riget tjente Guld i Mængde, og mange rige Handelshuse rejstes, Passernes Aabning og Lukning var i Fyrstens Haand.

Ogsaa her i Kilikien har Armenierne i de korte Solskinsdage, Skæbnen undte dem, udført et Kulturarbejde. I Kunst

Kong Levont afsiger Dom. (Efter Morgan: Histoire du peuple Arménien).

Pengestykke fra Levont I's Tid.

og i Videnskab har det armeniske Folk faaet „Roser til at blomstre“, hvor det har faaet Fred. De skønne Kirker, nu mest i Ruiner, som i Sis og Tarsus, Klostre og Borge vidner endnu om det faldne Riges Tider.

Kilikien blev Stedet for det menneskelige Gennembrud i Folket. Det stivnede kirke-armeniske Sprog, som var eneherkende i Bagrationernes Rige, sprængtes paa den nye Jord. Det havde ingen Overlevering at bygge paa.

Selve det mægtige Arbejde for at samle det splittede Folk og opbygge et Rige paany, maatte foregaa paa et levende, af alle forstaaet Sprog. Kun indenfor Kirken bevarede, i Ærbødighed det døde Sprog, og dér hersker det endnu.

Men Litteraturens Sprog blev nu det talte.

Alle Fyrsternes og de stores Meddelelser er her i et ret rigt og friskt Folkemaal. Brevene fra Kirkens Mænd til Almenheden ogsaa.

Selv det 12. Aarhundredes største Digter, Patriarken *Nerses den yndefulde* (sjnorhali), skrev hundrede Sonetter i Folkemaal, medens hans religiøse Skrifter var i klassisk Sprog. — Ogsaa i de Tidens historiske Værker drev Folkemaallet saa smaat ind, som i Vartan d. stores „Verdenskrønike“.

Den berømte Læge Mekhitar af Her skrev sine Arbejder paa Folkesprog, og ham fulgte de mindre berømte.

Patriarkens Klippeborg i Romkla.

I Kilikien blev „Armenien“ fra en tillukket Herskerklasse til et levende Folk, som fik den udødelige Fælleskraft, der kaldes Nationsfølelse.

Levont efterlod sig ved sin Død 1219 kun en lille Datter, Zabel. Statholderen magede det efter blodige Rænker saaledes, at hun 12 Aar gammel blev gift med hans Søn Hetúm, og denne blev Konge. Han styrede Landet i henved 50 Aar.

Tiden gik, og Korstogsviljen ebbede saa smaat ud. Islam aandede op paany. I Saládins mægtige Personlighed genfødtes den Vilje til Magt og Erobring, der en Tid var som lammet. Korsfarenes Riger visnede hen i bitter indbyrdes Kiv, svigtede af Hjemlandene og uden Mod og Storsyn.

I Ægypten rejste nu et mægtigt Rige sig, Fanevagten om den usle arabiske Hersker, Slaverne, „memalik“, tog Magten, og snart stod dette Dynasti, Mamelukerne, som Islams førende Vilje. I Bjærgene bag Kilikien blomstrede Seldjukherskerne atter op, og dér laa saa det lille, kilikiske Kongedømme, klemmt inde mellem Fjender, der vilde dets Død og Udslettelse.

Plyndringstog ned paa den rige Slette fulgte Slag i Slag. Ala'eddin Kaikubâd, Sultan i Konia, tvang Hetúm til at anerkende ham som Overfyrste; ingen frankisk Haand søgte at redde „den romerske Lensmand“ fra denne Ydmygelse. Han var unyttig og glemt. Kilikiens kristne Tilværelse havde været forbi, om ikke en underlig og frygtelig Hjælp var kommet: Djingiskhân med sine Mongoler, Tatarer kaldte de sig selv.

Denne skrækkelige Menneskesværn, Helvedes udspyede Børn, som Tiden kaldte dem, strøg som en fortærende Brand fra Mongoliet og hen over Østen, og Gnisterne føg ind over de tyrkiske Riger, der søgte at værges sig; men Djingiskhâns Søn, Oktai, brød Spærringen, og i to Aar plyndrede de barbariske Hedninger i Storarmenien, Erzerum gik i Flamme 1242, Konias Sultan blev slaadet, Kaisarie og Sebastia blev plyndrede og ødelagte.

Islams Folk bævede.

Men Hetúm gjorde sig til Ven med Mongolerne, forøvrigt paa uædel Vis, ved at udlevere hjælpsøgende Flygtninge. Fortvivlende ved at staa som en Krukke under det knusende Jærn, søgte Hetúm denne frygtelige Vaabenbroder.

For at hverve til Ven denne hedenske Fjende af Islam, drog Armenierkongen de lange, vilde Veje gennem det ødelagte, nøgne Storarmenien og over Kaukasus til Mangukhâns Lejr, mødtes med den forfærdelige og sluttede en Overenskomst, der holdt og baadede hans lille Kongerige vel.

Endnu findes opbevaret det Svar, som den hedenske Blodmand skal have givet Kong Hetúm. Her lovede Mangukhân ham at opfylde alle hans Ønsker og staa ham bi, og eftersom han ogsaa selv var Fyrste af den store Guds Naade, vilde han lade sig døbe ind i denne Guds Rige og tro paa vor Herre Jesu Christ med sit hele Hus, og andre vilde han raade til at tro paa den kristne Lære; „men mod ingen vil jeg bruge Vold; thi Tro og Tillid fremmer man ikke med Vold“ (!) Han lovede bestandig at være Ven med de kristne, og at der ingen Skade skulde ske de kristne Kirker eller Præster — og ingen Skam. Han lovede ogsaa at lade sin stolte Alaon (Hulagukhân) befri Jerusalem fra de vantro og give den til de kristne, og desuden vilde han befale, at Byen Damaskus skulde tages, og Khalifen, „vor dødelige Fjende“, ødelægges.

Dette „Svar“ er sikkert nok en Forfalskning, vel et Slags dulmende Slør om den knugende Kendsgerning, at en kristen Fyrste maatte bøje Knæ for den vilde Hedning.

I Aaret 1257 brød Hulagukhân løs mod Bagdad og oprev Khalifatet, Khalifen og hans to Sønner blev grusomt dræbte. I 40 Dage, siger Krønniken, plyndrede og myrdede Mongolerne i den arabiske Hovedstad.

Alle Byer, de rørte med deres Ildaande, blev Ruinhobe, og Dyrger af Lig dækkede alle Veje; thi alt levende, der mødtes, blev ødelagt, fortæller Sagnet.

De kristne led mindre end Muhammedanerne. Det siges, at en mongolsk Prinsesse gik i Forbøn for dem. Bagved laa et Elskovseventyr. — Hetúm kæmpede mod sine Dødsfjender paa mongolsk Side.

Næppe var Mongolerstormene stilnede, før Ægyptens Sultan Bibars brød frem for at oprive de kristne Smaariger. Kilikien fik Slaget at føle. Alle dets større Byer blev plyndrede; alle Fanger i hærgede Smaabyer uden Forskel dræbte — og snart efter faldt Antiochia. Det lille Korsfarerrige døde; Mænd dræbtes, Kvinder og Børn slæbtes i Trældom. Det blev et saa mægtigt Bytte, at Tiden ikke havde set dets Lige — 1268.

Hetúm maatte købe en bitter Fred, og brudt nedlagde han Kronen og gik i Kloster — 1270.

Hans Søn Levont II's Regeringstid var kun Ulykke paa Ulykke. Armenierrigets Tilværelse var bleven saa rystet, at mange kristne Herrer frivilligt gav sig ind under Ægyptens Hersker. Det forekom dem umuligt at kæmpe mod de mægtige Hære, Sultanen sendte ind over Landet. Kongen tog deres Borge fra dem, men tugte dem, vovede han ikke.

For at fæstne sin Stilling sendte Bibars atter og atter hærgende Krigere ind over det ulykkelige Land. Ægypterne ligefrem opjog Befolkningen, forfulgte dem som Vildt, dræbte eller slæbte i Trældom. By ved By blev rygende Ruinhobe, „Riget“ forsvandt i de vilde Bjærges faste Borge, hvor de uovervundne søgte hen.

Men Kongen gav ikke op. Med tatarisk Hjælp lykkedes det at drive de spredte ægyptiske Besætninger ud af Landet, og snart efter døde hans frygtelige Fjende Bibars. Men ny Nederlag nødte til en ydmygende Vaabenstilstand. En stor aarlig Tribut maatte betales, og Ægypterne fik alle Friheder i Landet, selv til Handel med kristne Slaver.

Kristenhedens Nederlag var frygteligt. Alt var splittet; hver jaget Fugl kæmpede for sin Rede. Af alle de latinske Riger, der havde kostet saa umaadeligt af Blod og Guld at oprette, var nu kun Kypern tilbage og saa de armeniske Baroners Land, der svævede som en blaa Trane, forhugget af Islams Rovfugle.

Men Kongen arbejdede paa at lindre og helbrede det pinte kilikiske Land. Saa smaat rejste det sig. Der kom atter Karavaner, og Skibene ankrede op i den ødelagte Havn ved Aiäs.

Under Levonts Efterfølger, Hetúm II, brød Ægypterne atter løs, trods alle Traktater.

Fortvivlet kaldte han Europa til Hjælp for dets Vaabendrager i Østen; men Europa rørte sig ikke, trods Pavens Paamindelser. De kristne derude blev overladte til deres Skæbne; ja, man sluttede mod Pavens udtrykkelige Forbud Handelsaftaler med de islamitiske Fyrster for ad anden Vej at faa sine Fordele ud af „de triste Kendsgerninger“ — Korsfareraanden var død.

Den sidste Ridderbesiddelse i det hellige Land, St. Jean d'Acre, faldt 1291.

Aaret efter stormede Ægypterne Romkla i Bjærgene, hvor den armeniske Patriark havde søgt Sikkerhed. Alle Mænd blev hugget ned; Patriarken selv og en Sværm af Kvinder og Børn førtes til Ægypten.

Med Mongolerkhanens Hjælp, den eneste trofaste af Kili-kiens Venner, holdt Kongen sit Rige i ti Aar; men da brast alt for ham efter et frygteligt Nederlag, og Hetúm flygtede til sine mongolske Venner i Mossul 1303.

Der er dem, som mener, at her paa dette Tidspunkt gjorde „Europa“ en skæbnesvanger Fejl i sin Krig mod Islam.

Med det tapre armeniske Folk som Mellemed vilde det endnu ved en kraftig, krigerisk Daad have været muligt at vinde Tatar khanen for Kristendommen og i ham have faaet den Kølle, der sammen med Europas Lanse havde dræbt Islam som Magt.

Det paastaas, at den hedenske Høvding længe vaklede mellem Kristendom og Islam, og først ved at se de kristnes Svaghed og Svigten af deres egne og Islams voksende Kraft under Ægyptens Ledelse, valgte han Profeten.

Det synes dog rimeligere at antage, at Muhammeds krigeriske Lære og hele Kampaand passede bedre for de flakkende og plyndrende Tatarer end Kristendommens sædelige Krav, hvor lidt de end syntes at betyde i hine Dage, som altid forøvrigt for de ledende. Nomadefolk har overalt foretrukket Islam.

Den armeniske Historieskriver Faustus fortæller fra sine Dage om en armenisk Mission til Hunnerkongen bag Kavkasus for at faa ham til at tage Kristendommen.

„Hvis vi ophører at plyndre og tage andres Ejendom,“ svarer han, „hvordan skal da en Hær saa stor som vor kunne leve?“

... „Hvis vi laaner Øre“, sagde Hunnernes Høvdinge til hverandre, „og tager den kristne Lære, hvad skal der blive af os, naar vi ikke mere kan sidde tilhæst, som Skik er hos os. Det hele er blot, at Kongen af Armenien vil hindre os i at falde ind i hans Rige. Lad os slaa denne Forsnakker ihjel og igen ride ind og blive rige ved stort Bytte“. — Det gjorde de.

Noget lignende vilde vel Mongolerne tilsidst have svaret.

De sidste 60—70 Aar af det kristne Kilikiens Liv er fyldt af en oprivende indre Kamp for og mod den romerske

Katholicisme, som Kongerne og deres nærmeste, Stormændene, gled over til, medens den armeniske Kirke værgedes af Adelen og den lavere Gejstighed med hele Folkets Masse. Kampen var til Tider grum, og Rigets Kraft forødedes i denne bitre Strid.

Den segnende Stat havde kun ét Kighul til Europa og Kristenheden, og det var Kypern. Her regerede en fransk Familie Lusignan, besvogret med Armeniernes Konge. Gennem Kypern søgte Armenierne at kalde paa Verdens Hjælp, paa deres Lensherre, Rom — og for at takkes denne, søgte Kongen og de ledende stedse nærmere Tilslutning til den katholske Kirke. Til Løn for denne Svigten af den nationale Kirke opnaaedes der dog aldrig noget større end Opmuntringer, Løfter og fattige Pengesummer i Ny og Næ. Paverne, der følte Ansvar overfor de sidste Rester af Kirkens Stordaad i Orienten, arbejdede utrætteligt, men forgæves.

Bestandig plyndrede Muhammedanerne, snart fra Konia, snart fra Syrien. De store Herrer lukkede sig inde i deres Bjærgfæstninger med Folk og Fæ, til Uvejret drev over; men Byerne sygnede hen, og Landet laa vidt og bredt øde. Siden kom Herrerne ud igen, kivedes og reves om „Magten“.

Det lykkedes Landets tro Ven, Tatar khanen, at overtale Ægypten til at give det ulykkelige Land en lille Fredstid mod haarde Afgifter.

Ved den lidet værdige Kong Levont d. 4de's Død 1342 — han blev myrdet —, hvad der efterhaanden blev den almindelige Grund til Tronskifte, gled Kongekronen over til hans Søstersøn Guy de Lusignan, — baade Kyperns og Kilikiens Kroner var nu i samme Families Eje. Derved sammenflettedes de to Landes Skæbne.

Det katholsk-franske Hof kom i en uhjælpelig Modsætning til den konservative Bjærgadel. Kongens Form for „Krige mod de vantro“ og hans hele frankiske Væsen var en Forargelse, og inden to Aar var omme, blev han med alle sine Hofmænd dræbt af de oprørske Herrer, 1344.

Hans Efterfølger, Constantin 3die, tog Kilikien som Løn af Kypern for derved at styrke sit Lands Kampkraft, og for at vinde Rom drev han Kirkehøvdingerne til at bøje sig for

Pavens Krav i de 117 *Vildfarelser*, som Rom foreholdt Armenierne.

Men ingen formaaede at standse Skæbnevognens Hjul. Atter og atter faldt Kilikien i hærgende Islamitters Vold, og Bjærgene maatte fjæle „Armenien“.

Den følgende evneløse Konge, Constantin 4de, maatte overlade sin Forgængers Enke, Mariam, Tøjlerne. Hun skrev og bønfuldt baade Paven og Kejseren i Konstantinopel; men ingen af dem formaaede noget. Pave Urban 5te drev dog Frankrigs Konge til „at love Korstog“; men han døde, før hans Løfte blev Daad, og Frankrig fik andet at tænke paa.

Kun Kongen af Kypern, „Riddersmanden“ Pierre I, samlede 30 smaa Skibe og nogle Tusinde Landevejsriddere og gik paa Korstog mod Islam! Paven gav sin Velsignelse, mere kunde han ikke.

Det blev „det sidste Korstog“, 1368, en kortvarig Plyndring paa Ægyptens Kyster og Alexandrias Indtagelse for nogle Dage — saa var det forbi.

Datidens Pengemagter, Genua og Venedig, sveg Trosfællerne; de hørte for tydeligt Dødssangen over dem. Trods Pavens Forbud handlede de med og støttede derved de muhammedanske Sultanater.

Borgen og Staden Gorigos. (Efter Morgan: Histoire du peuple Arménien).

En iskold Luftning blæste over Armenierriget. Kong Constantin var bleven myrdet 1373. Landet laa i den ægyptiske Sultans Haand; kun Hovedstaden Sis og en eneste Borg Gorigos ved Havet viste Armenierherredømmets Ørnebanner.

Bag Murene i Sis sad den armeniske Regentinde Mariam; fra alle Sider belejrede Islams Krigere Byen.

Til Konge havde Paven anvist at vælge den ridderlige